

บทที่ 4

คนพลัดถิ่น แรงงานอพยพ กับการก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ

เอกสารศุภร์เสวนา 15 สิงหาคม 2551 ยศ สันตสมบัติ. (2551). *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรองค์การมหาชน.

ในบทความเรื่อง 'Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return' วิลเลียม ซาฟราน (Saffran 1991) พูดถึงความหมายและประสบการณ์ร่วมของคนพลัดถิ่นหรือ diaspora ว่าเป็น (1) ชนกลุ่มน้อยที่อพยพโยกย้ายจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเข้าไปในพื้นที่ชายขอบของสังคมอื่น (2) กลุ่มชนเหล่านี้ยังคงมีความทรงจำร่วม หรือมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ้านเกิดของตน (3) คนพลัดถิ่นเหล่านี้เชื่อว่าพวกเขาไม่เป็นที่ยอมรับ หรือถูกกีดกันจากสังคมใหม่ที่เข้าไปอาศัยอยู่ (4) ดังนั้นคนเหล่านี้จึงมีความหวังอยู่ลึก ๆ ว่าสักวันหนึ่งจะได้กลับไปยังบ้านเกิดของตน (5) และทุ่มเทให้กับความพยายามที่จะฟื้นฟูบ้านเกิดเมืองนอนของตน (6) สำเนียงร่วมของคนพลัดถิ่นหรืออัตลักษณ์ของคนเหล่านี้จึงวางอยู่บนพื้นฐานของสายสัมพันธ์ที่มีต่อบ้านเกิดเป็นสำคัญ ภายใต้คุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น เราจึงอาจพูดถึงชาวอาร์มีเนียน เตอร์ก ปาเลสไตน์ จีน กะเหรี่ยง ไทใหญ่ ม้ง และกลุ่มชนอีกมากมาย หลายกลุ่มว่าเป็นคนพลัดถิ่นหรือ diaspora ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับชาวยิวพลัดถิ่น ที่กลายมาเป็นตัวแบบ (ideal type) ของคนพลัดถิ่นในทัศนะของซาฟราน อย่างไรก็ตาม คนพลัดถิ่นทุกกลุ่มมิได้มีคุณลักษณะครบถ้วนทุกประการตามที่ซาฟรานระบุเอาไว้ ไม่เว้นแม้กระทั่งชาวยิวพลัดถิ่น ที่ตั้งรกรากอยู่ตามเมืองแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1-13 (Clifford 1997: 284) ชุมชนชาวยิวตามเมืองต่าง ๆ เหล่านี้เชื่อมโยงกันด้วยรูปแบบทางวัฒนธรรม สายสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ แวดวงธุรกิจการค้า การเดินทาง รวมทั้งความจงรักภักดีต่อศาสนสถานสำคัญของชาวยิวหลายแห่ง ดังเช่นในบาบิโลน ปาเลสไตน์และอียิปต์

ชาวยิวพลัดถิ่นแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในยุคกลาง ซึ่งมีศูนย์กลางของ "ความเป็นชุมชนยิว" กระจุกกระจายตามเมืองใหญ่ ๆ หลายแห่ง อาจเปรียบเทียบกับคนผิวดำแห่งคาบสมุทรแอตแลนติกซึ่งพอล กิลรอย (Gilroy 1993) เขียนถึง ในขณะที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจการเมืองของคนพลัดถิ่นทั้งสองกลุ่มนี้อาจแตกต่างกัน ชาวยิวมีพื้นฐานทางการค้าที่แข็งแกร่งมั่นคง ในขณะที่คนผิวดำนั้นตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิอาณานิคม แต่คนพลัดถิ่นทั้งสองกลุ่มก็มีคุณลักษณะหลายอย่างร่วมกันดังเช่นที่ซาฟรานพูดถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสำเนียงร่วมกันของการกลับไปสู่มาตุภูมิของตน แม้กระนั้นก็ดี สำเนียงของการกลับสู่มาตุภูมิอาจมิได้หมายถึงการ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย

เดินทางสู่ดินแดนแห่งใดแห่งหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจง แต่อาจจะหมายถึงศักยภาพในการ “ผลิตวัฒนธรรม” ของตนเองขึ้นใหม่ ในหลากหลายพื้นที่ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป

ดังนั้น ความเป็นคนพลัดถิ่น จึงไม่จำเป็นต้องมีคุณลักษณะแน่นอนตายตัวครบถ้วนทุกประการตามที่ชาวฟรานบ่งบอก ในโลกของทุนนิยมยุคหลังซึ่งมีการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของรัฐบาลอย่างมากมายและรวดเร็ว ความเป็นคนพลัดถิ่นอาจเกิดขึ้นจากการเป็นแรงงานอพยพข้ามชาติ การหลีกเลี่ยงภัยสงครามและความอดอยากหิวโหย ไปจนถึง การแสวงหาโอกาสและช่องทางในการเลื่อนสถานะของตนในโลกยุคไร้พรมแดน การเคลื่อนไหวของผู้คนดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดความผูกพันต่อพื้นที่หลายแห่ง มีบ้าน และชุมชนของคนพลัดถิ่นเกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ ทั่วโลก ความเชื่อมโยงเป็นชุมชนข้ามชาติของคนพลัดถิ่นกลุ่มต่างๆ ทำให้ไม่มีศูนย์กลาง หรือ “บ้านเกิดเมืองนอน” เพียงแห่งเดียว หากแต่ความรู้สึกผูกพันและสำนึกที่เกิดจากประสบการณ์ร่วมของการพลัดพราก การสูญเสีย การดิ้นรนต่อสู้ อาจมีนัยสำคัญเทียบเทียมได้กับการโยกย้ายบ้านเกิดเมืองนอนเช่นกัน

การก้าวข้ามพรมแดนของรัฐบาลของชนพลัดถิ่น หมายถึงการเคลื่อนตัวจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองแบบหนึ่ง ไปสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองอีกแบบหนึ่ง ในขณะที่พื้นที่ชายแดนทำหน้าที่เชื่อมโยงคนกลุ่มต่างๆ ทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและต่างชาติพันธุ์เข้าด้วยกัน แต่ในขณะเดียวกันชายแดนก็ทำหน้าที่แบ่งแยกผู้คนออกจากกัน พื้นที่ชายแดนอาจเป็นพื้นที่ของการสร้างโอกาสในการหางานและเงินเพื่อเลี้ยงชีวิต การหลีกเลี่ยงจากความอดอยากหิวโหย ความรุนแรงและภัยสงคราม รวมทั้งการวาดฝันสู่อนาคตที่สดใสกว่าเดิม แต่ในเวลาเดียวกันชายแดนก็ปิดกั้นโอกาส แบ่งแยกและกีดกัน “คนอื่น” ให้กลายเป็นคนนอก เป็นผู้อพยพ คนพลัดถิ่นและผู้ด้อยสิทธิ แม้ว่าชายแดนจะมีการกวาดล้างควบคุม มีกองกำลังทหารและตำรวจตระเวนชายแดน สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ศุลกากร และหน่วยงานรัฐต่างๆ มากมายที่ทำหน้าที่ปกป้องอำนาจอธิปไตย ตอกย้ำและยืนยันพรมแดนของรัฐบาล แต่การดำรงอยู่ของหน่วยงานและกองกำลังเหล่านี้ก็แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า วัฒนธรรมบริเวณพื้นที่ชายแดนนั้นเป็นผลิตผล

ของการต่อสู้ระหว่างนโยบายที่เน้นการกีดกันสิทธิ ความเป็นหนึ่งเดียว และอธิปไตย
ของรัฐ กับวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่หลากหลายและเลื่อนไหลไปมาอย่างต่อเนื่อง
ในบทนี้ เราจะพยายามทำความเข้าใจกับความหมายของการก้าวข้ามพรมแดนของ
รัฐชาติ โดยให้ความสำคัญกับคนพลัดถิ่น ผู้ลี้ภัยและแรงงานอพยพที่ก้าวข้ามพรม-
แดนเข้าออกประเทศไทยตามแนวชายแดนต่างๆ ในเขตภาคเหนือ

เมื่อใครสักคนก้าวข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ไม่ว่าจะในฐานะของผู้ลี้ภัย
ทางการเมือง อย่างเช่น ชาวกะเหรี่ยงที่อำเภอท่าสองยาง แรงงานอพยพชาวไทใหญ่
ที่อำเภอฝางและเชียงใหม่ หรือในฐานะนักท่องเที่ยวที่เดินทางข้ามพรมแดนไปซื้อ
สินค้าที่ตลาดแม่สายหรือแม่สอด เขาและเธอเหล่านั้นก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ
คุณค่าอีกชุดหนึ่ง ระบบคุณค่านี้หมายรวมถึงคุณค่าที่เป็นวัตถุและคุณค่าที่เป็น
อุดมการณ์ แรงงานอพยพ นักท่องเที่ยว พ่อค้าแม่ค้าตามแนวชายแดนล้วนแล้วแต่
เป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่าทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของตลาดที่กำลังเติบโต
ขึ้นอย่างรวดเร็ว แรงงานชาวไทใหญ่ที่ก้าวข้ามพรมแดนจากพม่าเข้าสู่เชียงใหม่ กำลัง
ปรับเปลี่ยนตัวตนและการจำแนกแยกแยะตำแหน่งแห่งที่ จากความสัมพันธ์ทางสังคม
ชุดหนึ่งเข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมอีกชุดหนึ่ง บ่อยครั้งที่การก้าวข้ามพรมแดนของ
รัฐชาติเป็นการเคลื่อนผ่านสถานะที่เหลื่อมล้ำในความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดหนึ่งไปสู่
สถานะที่เหลื่อมล้ำในความสัมพันธ์เชิงอำนาจอีกชุดหนึ่ง ในเขตพม่าชาวไทใหญ่ถูก
ขูดรีดแรงงาน เก็บภาษี ปล้นชิงผลผลิตทางการเกษตรและข่มเหงรังแกโดยทหาร
พม่า และในประเทศไทย ชาวไทใหญ่ก็ถูกขูดรีดแรงงานโดยนายทุนเจ้าของโรงงาน
หรือสวนเกษตรขนาดใหญ่ ถูกเก็บค่าหัว และค่าผ่านทางในรูปแบบต่างๆ จากขบวนการ
การค้าแรงงานต่างด้าว การก้าวข้ามพรมแดนของรัฐชาติยังหมายความว่า ผู้ข้าม
พรมแดนกำลังถูกนิยามโดยรัฐในฐานะเป็นบุคคลประเภทต่างๆ เช่น “นักท่องเที่ยว”
“ประชาชนพลเมือง” “ผู้ลี้ภัย” หรือ “แรงงานอพยพ” เป็นต้น

การก้าวข้ามพรมแดนของรัฐชาติจึงหมายถึง การถูกจัดวางและกำหนด
สถานะทางการเมือง กฎหมายและสังคมแบบใหม่ ไม่เพียงแต่แรงงานอพยพหรือคน
พลัดถิ่นเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนี้ แต่ผู้คนทุก
กลุ่มที่ก้าวข้ามพรมแดน ไม่เว้นแม้กระทั่งพ่อค้าแม่ค้า หรือนักเดินทางท่องเที่ยวก็
จำต้องเผชิญหน้าและเจรจาต่อรองกับโครงสร้างของอำนาจรัฐที่กำลังก่อตัว ตรวจสอบ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

และ “แสดงอำนาจ” ตรงบริเวณพรมแดนและแนวชายแดน หากแต่เมื่อผู้คนที่ก้าวข้ามพรมแดนเป็นคนพลัดถิ่น ผู้ลี้ภัยสงคราม ดังกรณีของชาวกะเหรี่ยงในเขตอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก หรือแรงงานอพยพ ดังเช่น ชาวไทใหญ่ที่อำเภอฝางและแม่สาย กลุ่มชนเหล่านี้ไม่เพียงต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐที่เข้มงวดยิ่งกว่าแต่ยังต้องเผชิญกับเครือข่ายของอิทธิพลท้องถิ่นที่ลักลอบนำเข้าแรงงานต่างด้าว นายหน้า พ่อค้าและนักธุรกิจ ที่จ้องฉกฉวยผลประโยชน์จากค่าหัวคิวในการพาข้ามแดน จัดหางาน หรือการกดขี่ค่าจ้างแรงงานในรูปแบบต่างๆ บุคคลเหล่านี้ก็กลายมาเป็น “วัตถุแห่งการถูกจ้องมอง” ทั้งทางด้านการเมือง ความมั่นคง และสาธารณสุข กลุ่มชนเหล่านี้ไม่เพียงต้องหลีกเลี่ยงจากอำนาจรัฐในการทำงานหรือใช้ชีวิตในพื้นที่ใหม่ หากแต่ยังต้องปรับตัวเข้ากับความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดต่างๆ สภาพการทำงาน ชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป สถานะทางสังคมที่แตกต่างไป รวมทั้ง ความหมายทางวัฒนธรรมและระบบคุณค่าที่ผิดแผกไปจากเดิม คนพลัดถิ่นจำต้องเจรจาต่อรองเพื่อตีความระบบคุณค่าและความหมายใหม่ ซึ่งอาจหมายถึงการทบทวนและปรับเปลี่ยนมุมมอง โลกทัศน์และอัตลักษณ์เดิมที่มีมาแต่เก่าก่อน

รัฐนับว่าเป็นเอเยนต์ที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่ง ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมของคนพลัดถิ่น (เดชา 2547) รัฐใช้อำนาจโดยผ่านวาทกรรมสัญญาชาติ/พลเมือง ความมั่นคง/การก่อการร้าย ฯลฯ เพื่อควบคุมพื้นที่อย่างเข้มงวด อำนาจรัฐทั้งสองฟากฝั่งของแนวชายแดนจะเข้ามาบงการและกำกับดูแลพรมแดนเพื่อตรวจสอบเอกสาร หนังสือเดินทาง และใบอนุญาตผ่านแดน การก้าวข้ามพรมแดนโดยปราศจากเอกสารและการตรวจสอบ¹ กลายมาเป็นการละเมิดกฎหมายบ้านเมือง ในขณะเดียวกัน กลุ่มชนที่ถูกอำนาจรัฐรังแกและคุกคามบังคับ ดังเช่นชาวกะเหรี่ยงและไทใหญ่ ต่างพยายามหลบหนีจากการควบคุมและจัดวางของรัฐพม่าด้วยการข้ามพรมแดนเข้าสู่ประเทศไทย ดังนั้น การก้าวข้ามพรมแดนสำหรับคนพลัดถิ่นจึงอาจหมายถึงความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงไปจากการคุกคามบังคับของรัฐ การไม่ยอมถูกจัดวาง และการหลบหนีจากความรุนแรงใน

¹ การก้าวข้ามพรมแดนโดยปราศจากเอกสารและการตรวจสอบเคยเป็นประเพณีปฏิบัติที่ชาวบ้านทำกันมาแต่โบราณ ดังเช่นการไปมาหาสู่ เยี่ยมเยียนญาติมิตรและการค้าริมสองฝั่งโขง เป็นต้น

รูปแบบหนึ่ง | แผนของแรงงานอพยพ การหลบหนีจากอำนาจรัฐทำให้คนพลัดถิ่นอาศัยเครือข่ายทางสังคม และเครือข่ายที่เข้ามาทำงานอยู่ก่อนแล้วคอยช่วยเหลือในกรณีของชาวไทใหญ่ที่กลายเป็นคนพลัดถิ่นเพราะการเบียดขับจากรัฐบาลพม่า และต้องอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานทำในประเทศไทย ญาติพี่น้องที่สามารถลงหลักปักฐานมีงานทำและมีรายได้ตามสมควร มักจะส่งเงินกลับไปบ้านเพื่อให้ญาติคนอื่นๆ ได้ใช้เป็นทุนในการเดินทางเข้ามาในไทย เมื่อเดินทางเข้ามาแล้วก็มีเครือข่ายของการประกอบอาชีพ ดังเช่น การเป็นแรงงานรับจ้างในสวนส้มที่ฝาง เจ้าของสวนก็มักจะเลือกรับแต่เฉพาะญาติของคนงานเดิม ซึ่งดูน่าไว้ใจและมีระบบอุปถัมภ์ภายใน เครือญาติเดิมเป็นตัวกำกับดูแลอีกชั้นหนึ่ง แทนที่จะเลือกรับคนงานที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน เครือข่ายความสัมพันธ์ในฐานะเป็นญาติพี่น้องหรือคนไทใหญ่จากเมืองเดียวกัน จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการอพยพโยกย้ายของคนพลัดถิ่นและศักยภาพในการทำงานทำ เครือข่ายดังกล่าวนี้รวมไปถึงระบบของการติดต่อสื่อสาร การส่งเงินกลับบ้าน การติดต่อไปเรียกญาติพี่น้องให้หลักเรือนข้ามพรมแดนมาทำงานเพิ่มขึ้น เมื่อมีความต้องการแรงงาน เป็นต้น ในขณะเดียวกัน คนพลัดถิ่นที่กระเสือกกระสนเดินทางหนีความรุนแรงโดยรัฐจากอีกฟากหนึ่งเข้ามา ก็จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐไทย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดใหม่ ต้องถูกเอาวัดเอาเปรียบ ถูกกดค่าจ้างแรงงาน และต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ตนเองไม่คุ้นเคย คนเหล่านี้กลายมาเป็นแรงงานผิดกฎหมาย เป็นคนพลัดถิ่นและผู้อพยพโยกย้ายที่จำต้องได้รับการกำกับดูแล ตรวจสอบ และตีทะเบียน

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บริเวณชายแดนไทย-พม่า แถบอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ของขวัญชิววัน (2548) ทำให้เราพบว่า รัฐชาติมีปฏิบัติการที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัยในการควบคุมพื้นที่บริเวณชายแดน พหุชาติพันธุ์ที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมตามแนวชายแดนมานานนับร้อยปี ก่อนที่รัฐชาติไทยและพม่าจะได้รับการสถาปนาขึ้น กลับต้องกลายเป็นเหยื่อของการใช้อำนาจและความรุนแรงโดยรัฐ ต้องจับอาวุธขึ้นต่อสู้เพราะไม่สามารถทนใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ความโหดร้ายทารุณของรัฐบาลเผด็จการทหารพม่า และกลายเป็นผู้อพยพพลัดถิ่น หรือเหยื่อของนโยบายรัฐที่เปลี่ยนแปลงไปตามผลประโยชน์ทางการค้าและการเมือง ในขณะเดียวกัน รัฐชาติก็มิได้มีลักษณะ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

ที่เป็นหนึ่งเดียวและสมานฉันท์ ในทางตรงกันข้าม หน่วยงานรัฐมีอยู่มากมายและต่างก็มีผลประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป

พื้นที่บริเวณชายแดนไทย-พม่า แถบอำเภอท่าสองยางจังหวัดตาก เป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นชายแดนมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะเป็นชายขอบของรัฐต่างๆ ทั้งล้านนา พม่า และสยาม ที่ผลัดกันขึ้นมาเรืองอำนาจและแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามายังพื้นที่บริเวณนี้ แต่เดิมมาบริเวณแถบอำเภอท่าสองยางมีประชากรไม่มากนัก ส่วนใหญ่การตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นจากชาวกะเหรี่ยงที่เข้ามาทำมาหากินในยุคที่อังกฤษเข้ามายึดครองพม่า รวมทั้งการที่ท่าสองยางเป็นเส้นทางการค้าวัวต่างจากล้านนามาสู่มะละแหม่ง การค้าวัวทำให้คนเมืองบางกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งรกรากเพื่อบุกเบิกพื้นที่นา ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินทำให้มีการชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งรกรากในบริเวณนี้ นอกจากชาวกะเหรี่ยงสกอร์ กะเหรี่ยงโปว์ และคนเมืองแล้ว พรหมแดนระหว่างไทยพม่า ยังเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น กะเหรี่ยงแดง ไทใหญ่ มอญ และพม่า ซึ่งเดินทางไปมาข้ามพรหมแดนอย่างอิสระ การก่อร่างสร้างตัวของรัฐชาติพม่าและการต่อสู้เรียกร้องเสรีภาพจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การก่อรูปของเผด็จการทหารในพม่าและการกดบังคับชนกลุ่มน้อยต่างๆ ด้วยความรุนแรง ทำให้พม่าเริ่มเกิดการแบ่งแยกขัดแย้ง ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์มากมายหลายกลุ่ม เช่น ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ว้า มอญ จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับรัฐบาลทหาร บริเวณพรหมแดนไทย-พม่า แถบจังหวัดตาก กลายมาเป็นที่ตั้งของรัฐกะเหรี่ยงอิสระ โดยมีฐานที่มั่นใหญ่บริเวณสบเมย ซึ่งมีน้ำสาละวิน น้ำเมย และภูเขาเป็นปราการตามธรรมชาติ ยากต่อการใช้กำลังเข้าปราบปราม

นโยบายของรัฐบาลไทยในเวลานั้น ถือว่ารัฐกะเหรี่ยงเป็นรัฐกันชนระหว่างไทยกับพม่า กองกำลังกะเหรี่ยงจึงได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกา ในช่วงระหว่างปี 1962 ถึงปี 1988 ซึ่งเป็นช่วงที่เนวินครองอำนาจเผด็จการในพม่า เป็นยุคที่รัฐกะเหรี่ยงรุ่งเรืองเพราะการเก็บภาษีจากตลาดมีดบริเวณแนวชายแดน การปิดประเทศของรัฐบาลพม่าทำให้สินค้าต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ล้วนแล้วแต่ถูกลักลอบนำเข้าจากฝั่งไทยผ่านรัฐกะเหรี่ยง พื้นที่บริเวณนี้เต็มไปด้วยคาราวานสินค้าและลูกหาบลำเลียงสินค้าจากไทยไปยังพม่า นอกจากนั้น กะเหรี่ยงยังมีรายได้สำคัญจากการเก็บค่าสัมปทานไม้จากบริษัททำไม้

ของไทย ในช่วงเวลานั้น กองกำลังทหารของพม่าต้องเปิดศึกกับชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มด้วยกัน การโจมตีรัฐกะเหรี่ยงในสถานะที่กองทหารพม่ายังไม่มีความเข้มแข็งมากนัก จึงทำได้แต่เฉพาะในช่วงฤดูแล้งเท่านั้น กองกำลังกะเหรี่ยงเคเอ็นยูยังมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นไทย พ่อค้า และบริษัททำไม้ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง รัฐไทยก็เริ่มเข้ามาควบคุมดูแลพื้นที่ชายแดนเพิ่มขึ้น มีการตั้งหน่วยงานสำหรับกำกับดูแลพื้นที่ชายแดน ไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจตระเวนชายแดนและอาสาสมัครรักษาดินแดน หากแต่หน่วยงานของรัฐเหล่านี้ก็ไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะแต่ละหน่วยงานต่างก็มีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ โดยเฉพาะจากการทำไม้ การค้าขายวัว การขายยาถนน และโครงการต่างๆ ของรัฐ

ช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลพม่าเริ่มเปิดประเทศและอนุญาตให้ทำการค้ากับไทยโดยตรง รัฐบาลไทยเองก็เริ่มถอยห่างออกจากรโยบายรัฐกั้นชน และพยายามกีดกันไม่ให้กองกำลังของกะเหรี่ยงหลบหนีเข้ามาในฝั่งไทยเมื่อถูกโจมตีจากทหารพม่า โดยอ้างว่าการเข้ามาของกองกำลังติดอาวุธเป็นการละเมิดอธิปไตยของไทย (Lintner 1995) การเปลี่ยนแปลงแนวคิดว่าด้วยรัฐกั้นชนมาเป็นการเน้นผลประโยชน์ทางธุรกิจการค้า ทำให้ภาคเอกชนของไทยได้รับสัมปทานไม้ในเขตของชนกลุ่มน้อย เช่น มอญและกะเหรี่ยง รวมทั้งสัมปทานประมงบริเวณชายฝั่งพม่าและความร่วมมือในการขุดน้ำมันและก๊าซธรรมชาติระหว่างไทยกับพม่า เพื่อแลกกับการที่รัฐบาลไทยยุติการให้ความช่วยเหลือแก่กองกำลังชนกลุ่มน้อยในการสู้รบกับกองทัพพม่า (Lang 2002: 141-152) การที่รัฐบาลทหารพม่าสามารถปราบปรามและเจรจาต่อรองกับชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มได้สำเร็จ อีกทั้งรายได้จากการค้าที่มีมากขึ้น ทำให้กองกำลังทหารของพม่าเริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น ในยุคนี้ กองกำลังทหารพม่าเริ่มโจมตีกองทัพกะเหรี่ยงอย่างหนักหน่วงมากขึ้น และในขณะเดียวกัน กองกำลังกะเหรี่ยงเองก็เกิดความแตกแยกภายในออกเป็นกลุ่มพุทธกับกลุ่มคริสต์ จนทำให้กองกำลังเริ่มอ่อนแอ ในช่วงเวลานี้ เริ่มมีการจัดตั้งค่ายผู้อพยพหลายสิบค่ายเรียงรายตามแนวชายแดนจากแม่สะเรียง ทำสองยาง มาจนถึงแม่ละมาดและแม่สอด โดยชาวบ้านทั้งที่เป็นกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จะอพยพเข้ามาอยู่ในค่าย เมื่อเกิดการปะทะกันระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังกะเหรี่ยงในช่วงฤดูแล้ง และเดินทางกลับไปบ้านของตนเมื่อการปะทะกันประจำปีสิ้นสุดลง ในปี 1995 ค่ายกะเหรี่ยง

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

เคเอ็นยูก็ถูกกองทหารพม่าตีแตก ชาวกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หลั่งไหล
ทะลักเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนนับแสนคน ค่ายอพยพที่เคยมีลักษณะเป็นค่าย
ชั่วคราว กลายมาเป็นค่ายอพยพขนาดใหญ่ที่มีผู้อพยพพลัดถิ่นหลายหมื่นคน
พำนักอาศัยประจำภายใต้การดูแลขององค์การสหประชาชาติและรัฐบาลไทย
โดยค่ายแม่หละเป็นค่ายอพยพขนาดใหญ่ที่สุด มีประชากรกว่า 40,000 คน

วาทกรรมว่าด้วยผู้อพยพลี้ภัยที่ถูกนำเสนอโดยรัฐไทย มักเน้นภาพของผู้
ลี้ภัยในฐานะที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ (Soguk 1999; Smith 1991, 2002)
เป็นภาระที่ทำให้รัฐจำต้องสิ้นเปลืองงบประมาณ ทรัพยากร และกำลังคนเพื่อไป
กำกับดูแล อีกทั้งยังเป็นตัวก่อปัญหาอาชญากรรม และความรุนแรงในหลายรูปแบบ
ผู้ลี้ภัยยังเป็นพาหะของเชื้อโรคหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นวัณโรค มาเลเรีย ไข้ซัง
ไปจนถึงโรคเอดส์ แต่สำหรับผู้พลี้ภัยแล้ว การเดินทางข้ามพรมแดนเข้ามาใน
เขตไทยเกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุหลักๆ เช่น หมู่บ้านถูกกองกำลังทหารพม่าโจมตี
มีการปล้นอาหาร สัตว์เลี้ยง และทรัพย์สินต่างๆ ไปจากชาวบ้าน บางครั้งมีการข่มขู่
กรรโชก ทำร้ายร่างกาย ข่มขืน และฆาตกรรม ความรุนแรง โดยตรงที่ชาวบ้านได้รับ
จากกองกำลังทหารพม่า ทำให้เกิดความหวาดกลัวต่อชีวิต หมู่บ้านกลายเป็น
พื้นที่อันตรายซึ่งไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างปรกติสุขได้อีกต่อไป นอกจากการปล้นชิง
และทำร้ายร่างกายในรูปแบบต่างๆ แล้ว การเก็บภาษี ค่าคุ้มครองและการเกณฑ์
แรงงานชาวบ้านไปใช้โดยไม่ให้ค่าตอบแทน ก็เป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้
ชาวบ้านต้องอพยพข้ามพรมแดนเข้ามาในฝั่งไทย เนื่องจากชาวบ้านจำนวนมาก
ไม่สามารถทำมาหากินเลี้ยงดูครอบครัวได้อีกต่อไป ผลผลิตทางการเกษตรที่มาจาก
หยาดเหงื่อแรงงานก็ต้องนำไปจ่ายเป็นภาษีให้กับกองกำลังทหาร ความไม่มั่นคงใน
ชีวิตและทรัพย์สิน บวกกับความไม่มั่นคงในการผลิตและการทำมาหากินเป็นสาเหตุ
หลักให้เกิดการหลั่งไหลของผู้คนข้ามพรมแดน เพื่อเสาะหาความมั่นคงในชีวิต นอก
จากนั้น การบีบบังคับให้ชาวบ้านอพยพโยกย้ายออกไปจากหมู่บ้านเดิม ก็เป็นสาเหตุ
สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดการตัดสินใจหนีข้ามพรมแดน การบังคับให้ชาวบ้าน
อพยพอาจมาจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่ต้องการให้ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ ซึ่งมีการส่ง
เสบียงให้กับกองกำลังกู้ชาติของกะเหรี่ยง หรือการอพยพโยกย้ายชาวบ้านออกไป
เพื่อนำเอาชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่นมาอาศัยอยู่แทน

สงครามระหว่างกองกำลังทหารพม่าและชนกลุ่มน้อย ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นเหยื่อของความรุนแรงโดยไม่รู้ตัวชีวิตจะคืนสู่สภาพปรกติสุขเมื่อใด กองกำลังทหารพม่าจะเข้ามาตรวจค้นในหมู่บ้านเป็นประจำเพื่อดูว่าคนในหมู่บ้านให้การสนับสนุนฝ่ายต่อต้านรัฐหรือไม่ เมื่อเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ต้องอาหารเลี้ยงดูกองทหาร บางครั้ง ทหารจะยิงสัตว์เลี้ยง เช่น หมูและวัวของชาวบ้าน เพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านนำเอาสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นไปเป็นเสบียงให้กับกองกำลังของชนกลุ่มน้อย การทำลาย “เสบียง” ของฝ่ายต่อต้าน อาจหมายรวมถึงการเผาผลาญพืชไร่และไร่นาของชาวบ้าน รวมทั้งการแย่งชิงเสื้อผ้า และของใช้อื่น ๆ หากทหารพม่าสงสัยว่าชาวบ้านบางคนให้การสนับสนุนกองกำลังของชนกลุ่มน้อย ก็อาจมีการเรียกมาสอบปากคำด้วยการข่มขู่และทรมานเพื่อให้รับสารภาพหรือเปิดเผยข้อมูลต่าง ๆ หากหมู่บ้านใดเป็นที่น่าสงสัยว่าจะให้ความช่วยเหลือต่อกองกำลังของชนกลุ่มน้อย ทหารพม่าก็อาจบังคับให้อพยพโยกย้ายไปอยู่ในพื้นที่อื่น การอพยพพลัดถิ่นของผู้คนข้ามพรมแดนของรัฐชาติ จึงเป็นการเดินทางเพื่อแสวงหาความมั่นคงและความปลอดภัยสำหรับตนเองและครอบครัว ในลักษณะเช่นนี้ พรมแดนกลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองซึ่งบ่งบอกการพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน พรมแดนเป็นช่องทางและโอกาสในการแสวงหาความมั่นคงปลอดภัย พรมแดนเป็นสัญลักษณ์ของความอยู่รอด แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นพื้นที่ของการควบคุม บังคับและตรวจตราจากรัฐไทย

บริเวณชายแดนไทย-พม่า แถบอำเภอท่าสองยางในปัจจุบัน ยังคงลักษณะของความเป็นพหุชาติพันธุ์ ที่ซึ่งชนกลุ่มต่าง ๆ ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเมืองกับกะเหรี่ยง ในขณะเดียวกัน ทั้งกลุ่มคนเมืองและกะเหรี่ยงก็มีความหลากหลายภายใน เพราะอพยพโยกย้ายมาจากพื้นที่ต่างกัน ความแตกต่างภายในของคนเมืองจะสังเกตเห็นได้ค่อนข้างชัดเจนจากการเลี้ยงผีเจ้าเมือง ตัวอย่างเช่นคนเมืองที่บ้านท่าสองยางจะทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าขอมือเหล็กเป็นประจำทุกปี ในขณะที่คนเมืองบ้านแม่ต๋านจะเลี้ยงผีเจ้าพ่อโมกขลา แต่ละหมู่บ้านก็จะมีพิธีเลี้ยงผีเมืองที่แตกต่างกันออกไป ในทำนองเดียวกัน ชาวกะเหรี่ยงเองก็แบ่งออกเป็นกะเหรี่ยงโปว์กับกะเหรี่ยงสกอร์ และกะเหรี่ยงไทยกับกะเหรี่ยงพม่า เป็นต้น แม้ว่าจะมีคนหลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์พำนักอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน แต่ความเป็นชาติพันธุ์

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

ก็มีได้เป็นพรหมแดนที่มีลักษณะกีดกันและแบ่งแยกคนกลุ่มต่าง ๆ ออกจากกัน ในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลับมีความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และศาสนาในรูปแบบที่ซับซ้อนและหลากหลาย อันเป็นผลมาจากการอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานาน

สาเหตุที่ทำให้ความเป็นชาติพันธุ์มิได้เป็นพรหมแดนที่มีลักษณะกีดกันและแบ่งแยก อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขหลายประการ เช่น การแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ การค้า และอิทธิพลของความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่แถบนี้มีการแต่งงานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นเวลาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงานระหว่างคนเมืองกับกะเหรี่ยง หรือการแต่งงานระหว่างคนกะเหรี่ยงด้วยกันข้ามชายแดน แต่เดิมมานั้น การแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้มีการเดินทางไปมาระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องเป็นประจำ ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาก็เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความแน่นแฟ้นของความสัมพันธ์ภายในและข้ามกลุ่มชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง การจัดงานบุญงานกุศลนับเป็นโอกาสสำคัญสำหรับชาวบ้านที่จะเดินทางไปร่วมทำบุญข้ามพรหมแดนของรัฐชาติ งานบุญยังทำให้เกิดการเชื่อมโยงพรหมแดนทางวัฒนธรรมโดยผ่านละครเร่ ลักษณะของระบบอุปถัมภ์ ก็นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์เข้าไว้ด้วยกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะอุปถัมภ์ เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนในเรื่องของการค้าขาย โดยเฉพาะการค้าไม้ วัวควายและน้ำผึ้ง ซึ่งจำเป็นต้องวางอยู่บนพื้นฐานของความไว้นื้อเชื่อใจ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน บริเวณบ้านท่าสองยางเป็นบริเวณที่มีการค้ามากกว่าที่อื่น เพราะการข้ามแดนเป็นไปได้ค่อนข้างสะดวก ในขณะที่พื้นที่ต่ำลงไปจะเต็มไปด้วยภูเขายากต่อการเดินทาง

การมีค่ายอพยพอยู่ในบริเวณนี้ ทำให้พื้นที่แถบท่าสองยางเริ่มมีการขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดอย่างเข้มข้น ตั้งแต่อำเภอพบพระ มาจนถึงแม่ละมาดและท่าสองยาง โดยอาศัยแรงงานจากค่ายอพยพ มารับจ้างในไร่ของคนเมืองเป็นหลัก **ค่ายอพยพขนาดใหญ่** อย่างเช่นค่ายแม่ทะล กลายมาเป็นเวทีแห่งการปะทะกันของอำนาจหลากหลายชนิด ที่พยายามเข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์จากค่าย นับตั้งแต่เจ้าหน้าที่รัฐหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้ผลประโยชน์จากการอนุญาตให้ผู้อพยพออกไปเป็นแรงงาน

รับจ้างในไร่ของคนเมือง การนำเอาข้าวที่ผู้อพยพได้รับแจกจากหน่วยงานระหว่างประเทศไปขายให้กับภายนอก การชั่งสุ่มกำลังคนและเงินกลับไปสนับสนุนกลุ่มเคเอ็นยู การซื้อบริการทางเพศจากเด็กในค่าย ไปจนถึงความลักลั่นขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมืองทางฝั่งพม่า ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในค่ายอพยพทางฝั่งไทย การที่กองกำลังกะเหรี่ยงทางฝั่งพม่าเกิดการแตกแยกกระจายจัดกระจาย กลุ่มเคเอ็นยูก็แบ่งแยกออกเป็นหลายกลุ่ม กลุ่มกะเหรี่ยงพุทธก็แบ่งออกเป็นหลายกลุ่มเช่นเดียวกัน รวมทั้งการเกิดขึ้นของกลุ่มเคพีเอฟซึ่งเป็นกองกำลังติดอาวุธอีกกลุ่มหนึ่ง การแตกแยกออกไปเป็นหลายกลุ่มนี้ทำให้แต่ละกลุ่มต่างพยายามเลี้ยงตัวเองเพื่อความอยู่รอด ด้วยการเก็บภาษีจากการค้าวัวควาย ไม้ และสินค้าต่าง ๆ รวมทั้งการค้าขายยาเสพติด การควบคุมพื้นที่จึงเริ่มมีความสำคัญในแง่ของการเก็บภาษี กลุ่มใดที่สามารถควบคุมพื้นที่ได้อย่างกว้างขวางก็สามารถสร้างผลประโยชน์และขยายอาณาจักรของตัวเองได้มากขึ้น

รัฐไทยมองความแตกแยกขัดแย้งระหว่างกองกำลังเหล่านี้ ว่าเป็นตัวสร้างปัญหาในการควบคุมพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความมั่นคงและยาเสพติด แต่เดิมนั้น ความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นช่วยให้ปัญหาต่างๆ หลุดเบาบางลงไป อย่างเด่น เมื่อกะเหรี่ยงที่มีบัตรประชาชนถูกจับ ญาติพี่น้องก็อาจไปขอให้ทางเคเอ็นยูช่วยเจรจากับเจ้าหน้าที่อำเภอให้ปล่อยตัว ในทำนองเดียวกันเจ้าหน้าที่ไทยก็สามารถเจรจาดูรองกับเคเอ็นยูได้เมื่อมีปัญหา แต่ในปัจจุบัน การแบ่งแยกของกองกำลังออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ย่อมทำให้การเจรจาดูรองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้น พื้นที่ชายแดนในลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เราเห็นได้อย่างชัดเจนว่า อำนาจรัฐไม่สามารถสถาปนาตัวขึ้นเหนือพื้นที่ชายแดนได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ เนื่องจากพื้นที่ชายแดนมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลายและรัฐเองก็มิได้เป็นหนึ่งเดียว หากแต่มีหน่วยงานที่หลากหลาย แต่ละหน่วยงานมีผลประโยชน์และปฏิบัติการที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้น พื้นที่ชายแดนยังเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของสหประชาชาติหรือการทำงานของสำนักข่าวต่างๆ ที่เข้าไปในการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งการไปเยี่ยมเยียนค่ายอพยพของผู้นำต่างประเทศ ซึ่งให้ความสำคัญกับค่ายอพยพเพราะไปเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติไทยในสังคมไทย

ความพยายามของชาติตะวันตกที่จะกดดันพม่าให้หยุดละเมิดสิทธิมนุษยชน ปล่อยให้
ตัวนางองซานและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง ในบริบท
และเงื่อนไขเช่นนี้ รัฐจึงไม่สามารถสถาปนาอำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เพราะ
มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหลายระดับและมีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในหลาย
ลักษณะด้วยกัน ในด้านหนึ่ง ผู้นำของประเทศไปจนถึงภาคเอกชนในพื้นที่ เช่น
หอการค้าจังหวัดตาก อยากให้มีการเปิดพรมแดนให้มีการค้าขายกันได้โดยเสรี นั่นคือ
ต้องการให้พรมแดนมีความสงบปลอดการสู้รบ ผู้ว่าราชการจังหวัดตากเองก็มักสั่ง
หน่วยงานต่าง ๆ ไม่ให้ทำการตรวจตราอย่างเข้มงวดมากนัก ด้วยเกรงว่าจะกระทบ
การท่องเที่ยว ภาคเอกชนไทยก็มีผลประโยชน์ทางฝั่งพม่าค่อนข้างมาก เพราะไป
ลงทุนสร้างสถานีบริการน้ำมัน และธุรกิจอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อมีกระแสข่าวว่าทาง
กองตรวจคนเข้าเมืองจะมาเปิดด่านบริเวณท่าสองยาง แม่ต๋านและแม่สลิคเพื่อให้มี
การผ่านแดนอย่างถูกกฎหมาย ก็มีนายทุนเริ่มเข้าไปกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรและ
รอสร้างตลาดการค้าที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ในลักษณะเช่นนี้ พื้นที่ชายแดน
จึงเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีผู้เล่นหลากหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มพยายาม
ช่วงชิงผลประโยชน์และปรับเปลี่ยนจุดเผชิญหน้าระหว่างตนเองกับกลุ่มอื่น ๆ และ
รัฐชาติก็เป็นเพียงหนึ่งในบรรดาผู้เล่นในบริเวณพื้นที่ชายแดน รัฐชาติไม่สามารถ
สถาปนาอำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เนื่องจากไม่สามารถควบคุมสถานการณ์
ได้ทั้งหมด และในขณะเดียวกัน หน่วยงานรัฐก็มีความหลากหลาย แต่ละหน่วยงาน
มีผลประโยชน์ที่ถักถักขัดแย้งกัน

แรงงานอพยพและพรมแดนของรัฐชาติ

การอพยพหลังไหลของแรงงานข้ามพรมแดนของรัฐชาติ มิได้เป็นปรากฏ-
การณ์ใหม่แต่อย่างใด งานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาได้บันทึก
เรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ มาเป็นเวลานานหลาย
ร้อยปี ชาวจีนจากทวีปเอเชีย อพยพหนีความอดอยากไปตั้งรกรากขายแรงงานใน
ทุกซอกมุมของโลก (Ong 1999) แรงงานอพยพจำนวนมากไม่น้อยประสบความสำเร็จ
ในการลงหลักปักฐานในดินแดนใหม่ จนกลายมาเป็นนายทุนท้องถิ่นและนายทุน

ชาติ (Skinner 1957; กวาดล 2529; เกษียร 2537; พวงทิพย์ 2543; ศุภีมาน 2544) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชนชั้นแรงงานในยุโรปล่องเรือโดยสารรอนแรมข้ามหัวสมุทรนานนับเดือนเพื่อไปแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในอเมริกาเหนือ ผู้อพยพส่วนใหญ่ในเวลานั้นอาจไม่ได้คาดหวังที่จะกลับไปบ้านเกิดเมืองนอนของตนอีกเลย ในทางกลับกัน แรงงานอพยพในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 และ 21 อาจมีความคาดหวังที่แตกต่างหลากหลายออกไป แรงงานข้ามชาติจำนวนมากไม่จำเป็นต้องการเพียงไปขุดทองชั่วระยะสั้น ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว ในสถานะที่การผลิตในภาคเกษตรไม่อาจสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้อย่างเพียงพอ (ยศ 2546) โดยนัยเช่นนี้ แรงงานข้ามชาติมิได้ตัดขาดจากบ้านเกิด หากแต่ยังคงรักษาสายสัมพันธ์เอาไว้อย่างแนบแน่น มีการส่งเงินกลับบ้านหรือเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเมื่อมีโอกาส สายสัมพันธ์ระหว่างแรงงานอพยพข้ามชาติกับบ้านยังได้รับการสร้างเสริมและผลิตซ้ำ ผ่านเทปเพลง วิดีทัศน์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์รูปแบบต่างๆ (Shohat and Stamp 1996: 163-166) ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การเป็นแรงงานอพยพข้ามชาติ (ดังเช่น กรณีของชาวอิสานหรือคนเมืองในภาคเหนือที่เดินทางไปทำงานขายแรงงานในแถบตะวันออกกลาง) จึงเป็นการแสวงหาทางเลือก การมองหาโอกาสในการเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนสถานที่ทำงาน หรือเปลี่ยนประเทศที่เดินทางไปขายแรงงาน การก้าวข้ามพรมแดนจึงไม่ได้เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว แต่มีการก้าวข้ามไปข้ามมา มีการเลื่อนไหลของแรงงานอย่างต่อเนื่อง แรงงานอพยพข้ามชาติในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการดิ้นรนต่อสู้เพื่อเลื่อนสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การไม่ยอมถูกจัดวางหรือยอมจำนนต่อการนิยามของรัฐ

อย่างไรก็ตาม แรงงานอพยพข้ามชาติอีกประเภทหนึ่ง มีทางเลือกในชีวิตน้อยกว่าแรงงานอพยพประเภทแรก และบ่อยครั้งต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมซึ่งกลายเป็นพลังผลักดันให้คนเหล่านี้อพยพข้ามพรมแดนของรัฐบาล และกลายมาเป็นแรงงานอพยพหรือ “คนพลัดถิ่น” (displaced people) หรือที่ Chavez (1991) เรียกว่า liminal migrants

ลิโอ ชาเวซ ศึกษาแรงงานพลัดถิ่นชาวเม็กซิกันที่ลี้ภัยข้ามพรมแดนเข้ามาทำงานทำในรัฐแคลิฟอร์เนีย ชาเวซเสนอว่า เราควรทำความเข้าใจกับคนพลัดถิ่นโดยประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่อง “พิธีเลื่อนสถานภาพ” (rite of passage)

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย

ของวิคเตอร์ เทอร์เนอร์ มาเป็นกรอบในการอธิบาย ในขณะที่เทอร์เนอร์เสนอว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์สามารถจัดวางตนเองเข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามจังหวะเวลาหรือวัฏจักรของชีวิต เขาเขชมองว่า แรงงานพลัดถิ่น คือ การเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ซึ่งทำให้คนปรับเปลี่ยนสถานะจากวิถีชีวิตแบบหนึ่งไปสู่วิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง โดยผ่านขั้นตอนหรือกระบวนการสามช่วงคล้ายๆ กับพิธีเปลี่ยนสถานภาพ กล่าวคือ ช่วงแรกเป็นช่วงเวลาของการพลัดพราก ซึ่งหมายความว่าสถานภาพและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้คนถูกกลบเลือนไปโดยผ่านสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม² ขั้นตอนที่สอง คือ สภาวะไร้โครงสร้าง (liminal phase) ซึ่งหมายถึงสภาวะลึกลับๆ ดิบๆ ครึ่งๆ กลางๆ ไม่ใช่เด็กและไม่ใช่ผู้ใหญ่ ไร้สถานภาพ ไร้ตัวตน ไร้แก่นสาร หรือนัยสำคัญทางสังคม และขั้นตอนที่สาม คือ การเข้าสู่สถานภาพใหม่ในพิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพ เด็กเปลี่ยนไปเป็นผู้ใหญ่ เป็นนักรบ นายพราน มีวุฒิภาวะ เปรียบพร้อมที่จะแต่งงานและมีครอบครัว พร้อมสำหรับพันธะรับผิดชอบทางสังคม

เขาเขเสนอว่า กรอบคิดของเทอร์เนอร์สามารถนำมาใช้อธิบายประสบการณ์ของแรงงานพลัดถิ่นชาวเม็กซิกันที่ข้ามพรมแดนเข้าไปในสหรัฐอเมริกา ขั้นตอนที่แรกของการเปลี่ยนแปลงหรือช่วงของการพลัดพรากนั้น เขาเขให้ความสนใจกับเหตุผลหรือเงื่อนไขที่ผลักดันให้ชาวเม็กซิกันเหล่านี้ตัดสินใจอพยพข้ามพรมแดนเข้ามาในแคลิฟอร์เนีย ขั้นตอนที่สอง หรือสภาวะไร้โครงสร้างเปรียบได้กับประสบการณ์ของการก้าวข้ามพรมแดน และขั้นตอนที่สาม คือ การปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ บทบาท สถานภาพและวิถีชีวิตใหม่ในสังคมอเมริกัน อย่างไรก็ตาม เขาเขพบว่า สำหรับแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติจำนวนมาก กระบวนการดังกล่าวข้างต้นไม่ได้ผ่านขั้นตอนทั้งหมดอย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ดังเช่นการประกอบพิธีกรรมในสังคมเดมบูซึ่งเทอร์เนอร์ศึกษา ในทางตรงกันข้าม แรงงานพลัดถิ่นชาวเม็กซิกันมากมาย ถูกกักขังไว้ในสภาวะไร้โครงสร้าง ถูกกีดกันให้เป็น "คนอื่น" อยู่นอกสังคมอเมริกัน และการกลับบ้านก็เป็นปัญหาเพราะการกลับไปในสภาพของผู้แพ้ ไม่มี

² วิคเตอร์ เทอร์เนอร์ อธิบายขั้นตอนของพิธีเปลี่ยนสถานภาพของเด็กในสังคมเดมบูของแอฟริกา เขาไว้ว่า เด็กๆ กลุ่มหนึ่งที่อายุเหมาะสมควรเข้าพิธีเปลี่ยนสถานภาพ จะถูกพรากจากอ้อมอกของแม่ และครอบครัว ไปอยู่ต่างหากกับเพื่อนร่วมรุ่น ถูกสอนให้เรียนรู้คาถาอาคม เทคนิคในการล่าสัตว์ และการต่อสู้ ผ่านการเคี่ยวกรำและทัณฑ์ทรมานต่างๆ มากมายเป็นเวลานานนับเดือน และเมื่อมีใครถามถึง ก็จะได้รับคำตอบว่า เด็กคนนั้นตายไปแล้ว

เงิน ไม่มีเกียรติย่อมเป็นสิ่งน่าอดสู ชาวเวซให้ความสนใจกับแรงงานพลัดถิ่นกลุ่มนี้ ชาวเม็กซิกันซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวิถีชีวิตถูกปรับเปลี่ยนไปโดยอันสูงส่งของการก้าวข้ามพรมแดน

ชาวเวซทำงานวิจัยภาคสนามแถบเมืองซานติเอโกทางตอนใต้ของแคลิฟอร์เนียซึ่งมีพรมแดนติดกับเม็กซิโก ทุกค่ำคืน พรมแดนระหว่างสหรัฐากับเม็กซิโก จะคลาดค่าไปด้วยแรงงานอพยพมากมายมาชุมนุมรอจังหวะเพื่อลักลอบตัดลูกกรงเข้ามาในสหรัฐฯ ทุกวันจะมีข่าวผู้อพยพเหล่านี้ถูกรถยนต์ชนเสียชีวิตขณะพยายามวิ่งข้ามทางด่วนหรือฟรีเวย์ บางรายถูกข่มขืน ปล้นและฆ่าตาย ในเมืองซานติเอโกนี้เองที่เราสามารถพบเห็นภาพเปรียบเทียบที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ระหว่างชาวอเมริกันผู้มั่งคั่งร่ำรวย กับแรงงานอพยพยากจน คอนโดมีเนียมราคาหลายล้านซึ่งขัดแย้งอย่างหนักกับ “บ้าน” ของแรงงานอพยพที่เป็นเพิงหมาแหงนสร้างด้วยกล่องกระดาษและเศษวัสดุเหลือใช้อื่น ๆ ตามลานจอดรถของซูเปอร์มาร์เก็ตทุกแห่ง เราจะพบรถยนต์บีเอ็มดับเบิลวอลโว่ และคาดีแลคราคาแพงจอดเรียงกันเป็นแนว ภายในตลาดเหล่านั้น ชนผิวขาวผู้ร่ำรวยเดินปะปนกับแรงงานชาวเม็กซิกันที่ทำงานในไร่หรือกรรมกรรับจ้างรายวันที่เข้ามาจับจ่ายซื้อของในสถานที่เดียวกัน

ซานติเอโกจึงเป็นพื้นที่ซึ่งคนจากโลกที่สามกระทบไหล่คนจากโลกที่หนึ่งจนร่างกายของคนเหล่านี้ ต้องหลังเลือดจากการถูกเสียดทานเบียดขับ เมืองๆ นี้ยังเป็นเสมือน “ชายแดน” ที่ทางการสหรัฐามองว่าเคลื่อนกล่นไปด้วยปัญหา “แรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย” ในเวลาเดียวกัน แรงงานพลัดถิ่นเหล่านี้ต้องใช้ชีวิตอย่างหลบๆ ซ่อนๆ หวาดผวาต่อกรจับกุมของตำรวจตรวจคนเข้าเมือง แคมป์ต้องเผชิญหน้ากับความยากลำบากในการหางานทำและถูกกดค่าจ้างแรงงาน ผู้ชายจำนวนมากทำงานในไร่ขนาดใหญ่ ปลุกหอมใหญ่ มันฝรั่ง สตรอเบอร์รี่และอาโวคาโด ซึ่งเป็นงานหนักตั้งแต่เช้าจรดค่ำโดยได้ค่าแรงเพียงน้อยนิด ยิ่งไปกว่านั้น งานที่พอหาได้ยังมีเป็นช่วงๆ เฉพาะในจังหวะเวลาที่ต้องการแรงงานมาก เช่น ช่วงของการเก็บเกี่ยวและบรรจุหีบห่อ เป็นต้น งานเหล่านี้มักจ่ายค่าแรงเป็นรายวัน ไม่มีความมั่นคง และไม่มีอนาคต แรงงานพลัดถิ่นจำนวนไม่น้อยต้องเดินทางกลับบ้านในฤดูที่หางานยาก ในขณะที่แรงงานพลัดถิ่นจำนวนไม่น้อยพยายามตั้งรกรากลงหลักปักฐานสร้างบ้านและครอบครัวในซานติเอโก โดยเอาภรรยาและลูกๆ มาอยู่ด้วย

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

ผู้หญิงมักทำงานเป็นสาวใช้ แม่บ้าน พนักงานเสิร์ฟตามร้านอาหาร ซักผ้า ทำความสะอาดบ้าน เป็นต้น

สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานพลัดถิ่น คือ ภาพสะท้อนของสภาวะไร้โครงสร้างของคนเหล่านี้ในสังคมอเมริกัน บ้านเป็นเพียงเพิงพักพิงที่ทำจากกล่องกระดาษและเศษไม้ ตั้งอยู่ตามชอกหลืบของทุบเขาห่างไกลจากสายตาของผู้คน แต่อยู่ใกล้เมืองพอที่คนเหล่านี้จะเดินออกมาหางานทำ การทำงานหนัก อดมื้อกินมื้อ มักทำให้แรงงานเหล่านี้มีสุขภาพทรุดโทรม และเจ็บป่วยอยู่เสมอๆ หากแต่คนป่วยหรือสตรีมีครรภ์มักกลับบ้านไปคลอดหรือรักษาตัว เพราะในฐานะแรงงานผิดกฎหมาย คนเหล่านี้ไม่สามารถใช้บริการในโรงพยาบาลของรัฐได้ เมื่อคลอดลูกหรือหายจากอาการเจ็บป่วยแล้วจึงเดินทางกลับมาหางานทำอีกวาระหนึ่ง

แรงงานพลัดถิ่นชาวเม็กซิกันบอกกับชาวเราว่า "ชีวิตของพวกเขาเปรียบเสมือนสัตว์ที่ติดกับดัก ถูกกักขังอยู่ในพื้นที่แคบๆ แห่งนี้ เหมือนกับไก่ถูกขังอยู่ในกรง" (Chavez 1992: 157) ชาวเราเสนอว่า เมื่อแรงงานชาวเม็กซิกันก้าวข้ามพรมแดน คนเหล่านี้พลัดพรากจากโครงสร้างของสังคมเดิม ปราศจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและความช่วยเหลือเกื้อกูลจากญาติมิตร ต้องพยายามกระเสือกกระสนดิ้นรน ปากกัดตีนถีบเพื่อเอาตัวรอดไปวันๆ เมื่อมาใช้ชีวิตในซานดิเอโก คนเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกน้อยมาก แรงงานพลัดถิ่นถูกกีดกันและนิยามว่าเป็น "คนอื่น" เป็นกาฝากสิ่งสู่อยู่ตามชายขอบของสังคม ยิ่งไปกว่านั้น สังคมอเมริกันยังพัฒนาวาทกรรมที่กีดกันแรงงานพลัดถิ่นอย่างชัดเจน ชาวเม็กซิกันถูกนิยามว่าเป็นกลุ่มชนที่สร้างปัญหาให้กับสังคม แย่งงาน (ซึ่งที่จริงไม่มีใครอยากทำ) ของพลเมืองชาวอเมริกัน เป็นต้นตอของความสิ้นเปลืองงบประมาณในการจับกุมและส่งตัวกลับ อีกทั้งยังทำให้มูลค่าของที่ดินและทรัพย์สินลดลง เพราะคนเหล่านี้มักสร้างทัศนคติขี้ขลาด ก่อให้เกิดชุมชนแออัด สกปรก ก่อปัญหาอาชญากรรม ฉกชิงวิ่งราวและยังเป็นตัวแพร่ระบาดของโรคติดต่อมานานานชนิด

การใช้ชีวิตในฐานะแรงงานพลัดถิ่น ทำให้คนเหล่านี้เป็นคนไร้สัญชาติ เป็นแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย เป็นคนไร้สิทธิ ไร้เสียง ไร้บ้าน และบ่อยครั้งอยู่ในสภาพตกงาน ยากจน แรงงานพลัดถิ่นบางรายอาจโชคดีหางานประจำได้ บางคนอาจซื้อบ้าน ตั้งรกรากอยู่ในเมืองซานดิเอโกและจินตนาการว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่ง

ของชุมชนแห่งนี้ ความพยายามที่จะสร้างบ้านใหม่ หรือการแสวงหาความชอบธรรมที่จะอยู่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้ คือ ความพยายามที่จะหยั่งรากลงใน “สังคมอุดมคติ” ที่มั่งคั่งร่ำรวย ความขัดแย้งระหว่างภาพเชิงอุดมคติของการสร้างบ้านใหม่/ชีวิตใหม่ ในสังคมอเมริกัน การแสวงหาความยอมรับและเป็นสมาชิกของชุมชนใหม่กับวาทกรรมของรัฐที่ตอกย้ำความเป็นอื่นและกีดกันสิทธิ กลายมาเป็นความขัดแย้งเชิงวาทกรรมที่ผลิตซ้ำวัฒนธรรมชายแดนระหว่างสหรัฐกับเม็กซิโกเรื่อยมาตราบนานเท่าทุกวันนี้

เรื่องเล่าของผู้ลี้ภัยและคนพลัดถิ่น

การหลั่งไหลของผู้คนข้ามพรมแดนของชาติเข้ามาในฐานะผู้อพยพหรือคนพลัดถิ่น มักมีนัยของการถูกบีบบังคับหรือถูกกดดันโดยภัยสงคราม ความอดอยากหิวโหย หรือความรุนแรงในรูปแบบอื่นๆ ที่ผลักดันให้กลุ่มคนเหล่านั้นจำต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนอพยพเข้ามาหลบภัยใน “บ้าน” เมืองอื่น สถานะของการเป็นผู้อพยพหรือคนพลัดถิ่น เป็นสถานะที่ถูกนิยามโดยอำนาจรัฐ และถูกกำกับโดยนโยบายและความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจน แรงกดดันของประชาคมโลกและหน่วยงานของสหประชาชาติ แม้ว่าผู้ลี้ภัยและแรงงานข้ามชาติจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ แต่ข้อแตกต่างสำคัญประการหนึ่งก็คือ บทบาทของรัฐในการตัดสินใจและจำแนกสถานะของกลุ่มคนที่ข้ามพรมแดนเข้ามาว่าเป็นผู้อพยพเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย เป็นแรงงานต่างด้าว หรือเป็นผู้ลี้ภัยซึ่งรัฐจำเป็นต้องยอมให้เข้ามาพำนักอาศัยด้วยเหตุผลด้านมนุษยธรรม อำนาจรัฐในการนิยามและจำแนกประเภทของผู้คนนี้เอง ที่ทำให้กลุ่มคนที่เดินทางข้ามพรมแดนของชาติ ถูกเลือกปฏิบัติ ถูกกักขังไว้ภายใต้ “ชื่อ” เรียก หรือ ประเภทของการจำแนก และเมื่อกลุ่มคนถูกจำแนกและตีตรา คนเหล่านี้ก็กลายมาเป็นคนที่ได้รับสิทธิ ไร้เสียง และถูกผลักให้ไปอยู่ตรงชายขอบของสังคม

ในทางมานุษยวิทยา การศึกษามลกระทบของการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม ได้ทำให้นักมานุษยวิทยาหลายท่านหันมาให้ความสนใจกับประเด็นปัญหาของผู้อพยพลี้ภัย ดังเช่น การศึกษาของ Hansen (1994) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของการอพยพลี้ภัยของผู้คนบริเวณพื้นที่ชายแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของแซมเบียอันเกิด

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

จากผลกระทบของภัยธรรมชาติและความแห้งแล้ง หรืองานของ Allen (1996) ที่พูดถึงสงครามและการอพยพพลัดถิ่นของประชาชนในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของทวีปแอฟริกา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานศึกษาผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่มักยึดติดอยู่กับแนวคิดและทฤษฎีเก่า ๆ ที่มองว่า การพลัดถิ่นเป็น “พยาธิสภาพ” หรือเป็นสภาวะผิดปกติในชีวิต ที่แตกต่างขัดแย้งโดยสิ้นเชิงจากสภาพสังคมโดยปกติที่มั่นคงและราบรื่น ประสบการณ์ของการพลัดถิ่นหรือการอพยพพลัดถิ่นจึงไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการล่มสลายของวัฒนธรรมเลยทีเดียว อย่างไรก็ตาม งานศึกษาผู้ลี้ภัยบางชิ้น ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การพลัดถิ่นของผู้ลี้ภัยนั้นอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องนำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์และการล่มสลายของวัฒนธรรมเสมอไป ในทางตรงกันข้าม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของผู้ลี้ภัยอาจมีรูปแบบที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น การศึกษาผู้ลี้ภัยชาวโคโซโว-อัลเบเนีย ในประเทศสวีเดนของ Norman (1997) พบว่าหญิงสาวชาวโคโซโว-อัลเบเนีย ซึ่งลี้ภัยสงครามอพยพมาตั้งรกรากอยู่ในสวีเดน ยังคงนิยมแลกเปลี่ยนและใช้เสื้อผ้าร่วมกับหญิงสาวคนอื่น ๆ ตามประเพณีของชนกลุ่มนี้ การผลิตซ้ำประเพณีและคุณค่าดังกล่าว ตามทัศนะของนอร์แมน เป็นรูปแบบหนึ่งของการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีมาแต่เดิมมาใช้ในสถานการณ์ใหม่และในสังคมแห่งใหม่ การแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวช่วยลดพรมแดนของความเป็นเจ้าของและระยะห่างทางสังคม การแลกเปลี่ยนแบ่งปันเสื้อผ้ายังเป็นสัญลักษณ์ของการหลอมรวมร่างกายของผู้หญิงให้กลายเป็น “ครอบครัว” เดียวกัน ปฏิบัติการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของ “การสร้างบ้าน” และสายสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่ใหม่ ซึ่งกระทำได้ง่ายกว่าและปลอดภัยกว่าการกลับไปบ้านเดิม

ในการศึกษาผู้ลี้ภัยชาวอูคูคบริเวณพรมแดนของชูดานและเอธิโอเปีย เวนดี้ เจมส์ (James 1979, 1996, 1997) เสนอว่าความทรงจำทางประวัติศาสตร์นั้นเปรียบเสมือนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ชาวอูคูคบริเวณยังคงดำรงรักษาอัตลักษณ์ของตนเองเอาไว้แม้ว่าจะต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดครั้งแล้วครั้งเล่ามาเป็นเวลานานนับศตวรรษ จนกระทั่งมาตั้งรกรากบริเวณชายแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของเอธิโอเปีย การมีประสบการณ์ร่วมเกี่ยวกับเหตุการณ์เศร้าสลดในอดีต ทำให้ชาวอูคูคบริเวณยังคงสานต่อ

ความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้สึกเป็นชุมชนเอาไว้ได้ ในทำนองเดียวกัน Malkki (1995) ซึ่งทำงานวิจัยกับกลุ่มผู้ลี้ภัยชาวฮูตูในค่ายมิชกาโม ประเทศแทนซาเนีย เสนอว่าผู้ลี้ภัยนั้นติดอยู่ในช่องว่างตรงกลางระหว่างมุมมองที่ชาวฮูตูมีต่อตนเองกับมุมมองของรัฐ และองค์การความช่วยเหลือระหว่างประเทศที่มีต่อชาวฮูตู มัลคิเสนอว่าชาวฮูตูพัฒนา "อัตลักษณ์" ของการเป็นผู้ลี้ภัย ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผ่านการสั่งสมของประสบการณ์ชีวิตเป็นเวลายาวนานในค่ายผู้อพยพ ผ่านคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตในอดีตของชาวฮูตูในบुरुнді และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ของความรุนแรงจากน้ำมือของชาวทุซซีในปีค.ศ.1972 ทำให้ชาวฮูตูมองตนเองว่าเป็นชนชาติที่ต้องลี้ภัยจากการรุกราน และกำลังรอคอยว่าวันหนึ่งชาวฮูตูจะได้กลับไปอาศัยอยู่ที่บ้านเกิดเมืองนอน เช่นเดียวกับชาวอูคูค ชาวฮูตูมองการเป็นผู้ลี้ภัยในเชิงบวก ผู้ลี้ภัยเป็นสถานภาพที่เต็มเปี่ยมด้วยความหวัง มุมมองนี้แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากองค์กรพัฒนาเอกชนและเจ้าหน้าที่ของสหประชาชาติที่มองผู้ลี้ภัยด้วยความสมเพชเวทนา และเชื่อว่าคนเหล่านี้เป็น "เหยื่อ" ของความรุนแรงทางเศรษฐกิจและการเมือง มัลคิเชื่อว่าการเดินทางข้ามพรมแดนจากบुरुндіไปสู่แทนซาเนียในฐานะคนพลัดถิ่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย ชาวฮูตูกลายเป็นคนไร้สิทธิ ไร้เสียง แต่มิได้หมายความว่าชนกลุ่มนี้ได้สูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมฮูตู ได้ล่มสลายลง

งานวิจัยทางมานุษยวิทยาอีกชิ้นหนึ่งซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าของคนพลัดถิ่น และการก่อสร้างตัวตนในพื้นที่ใหม่ คือ การศึกษาประสบการณ์ของคนพลัดถิ่นในศรีลังกาของเบอร์กิต ซอเรนเซน (Sorensen 1997) ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970 รัฐบาลศรีลังกาได้จัดทำอภิมหาโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายเกษตรกรชาวสิงหลกว่าหนึ่งแสนครัวเรือนจากทางตอนใต้และตอนกลางของประเทศ ไปตั้งรกรากทำมาหากินในภาคเหนือซึ่งเป็นเขตที่ค่อนข้างแห้งแล้งกันดาร มีการสร้างเขื่อน ระบบชลประทานขนาดใหญ่ เพื่อผันน้ำไปหล่อเลี้ยงพื้นที่ทางตอนเหนือ มีการขยายระบบการผลิตในภาคเกษตรเพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกข้าว พริก และพืชพาณิชย์หลากหลายชนิด พื้นที่ป่าถูกทำลายเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก สร้างระบบชลประทานและถนน ซอเรนเซนศึกษาหมู่บ้านสองแห่งในทางตอนเหนือของศรีลังกา หมู่บ้านปูรานาเป็นหมู่บ้านเก่า ที่มีลักษณะของหมู่บ้านดั้งเดิม

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย

ของชาวสิงหล ผู้คนในหมู่บ้านล้วนแล้วแต่เกี่ยวดองเป็นญาติ ลักษณะทางสังคมค่อนข้างเป็นปึกแผ่นและมีความสัมพันธ์ค่อนข้างแน่นแฟ้น ในขณะที่ห่างจากบ้านปูรานาไปเพียงกิโลเมตรเศษ เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งของคนพลัดถิ่นที่ถูกรัฐบาลโยกย้ายให้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ หมู่บ้านแห่งนี้มีผู้คนจากทุกสารทิศ ปุ่มหลังและพื้นเพมาอยู่รวมกัน

ในการศึกษาความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ของคนพลัดถิ่นในงานชิ้นนี้ ซอเรนเซนให้ความสนใจกับการทำความเข้าใจว่าประสบการณ์ของการพลัดถิ่นและการถูกโยกย้ายให้ไปตั้งรกรากในพื้นที่แห่งใหม่นั้นส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนอย่างไร และความสัมพันธ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตในภาคเกษตรอย่างไร นอกจากนี้ ซอเรนเซนต้องการทำความเข้าใจว่า การที่ชุมชนท้องถิ่นมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่ออะไรต่อการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คน โดยชี้ให้เห็นสหสัมพันธ์ของแนวคิดต่างๆ เช่น พื้นที่ การสร้างบ้าน วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ผ่านเรื่องเล่าของทั้งชาวบ้านปูรานาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นมาแต่เดิม และคนพลัดถิ่นซึ่งเป็นผู้อพยพเข้ามาตั้งรกรากในภายหลัง

ซอเรนเซนพบว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์พลัดถิ่นของชาวปูรานาซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่มาแต่เดิม และผู้ที่อพยพเข้ามาภายหลังนั้นมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงทั้งในแง่ของวิธีคิด และการให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่ เวลา ตลอดจนอัตลักษณ์ของคนทั้งสองกลุ่มนี้ เรื่องเล่าทั้งสองแบบเป็นผลผลิตของกระบวนการให้ความหมายเกี่ยวกับการพลัดถิ่นจากประสบการณ์ที่แตกต่างกันและเป็นการแสดงออกถึงรูปแบบของการต่อต้านในลักษณะที่แตกต่างกัน

สำหรับชาวบ้านในพื้นที่เดิม โครงการพัฒนาที่เข้ามานั้นส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายผู้คนแปลกหน้าเข้ามาตั้งรกราก ทำมาหากินในพื้นที่ของพวกเขา ชาวบ้านเจ้าของพื้นที่เดิมรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านของสภาพแวดล้อมและในด้านของพื้นที่ทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านเหล่านี้รู้สึกพลัดถิ่นทางวัฒนธรรม (cultural displacement) ชาวบ้านกลุ่มนี้มักชอบเล่าเรื่องโดยเปรียบเทียบกับช่วงเวลาก่อนที่โครงการพัฒนาจะเข้ามา โดยยืนยันว่าหมู่บ้านของพวกเขาในอดีตนั้นมีแต่ความสงบสุขร่มเย็น เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ผู้คนในหมู่บ้าน

ล้วนแล้วแต่เป็นญาติสนิทมิตรสหาย ที่ช่วยกันทำการผลิตและแบ่งปันช่วยเหลือกัน
ในทุก ๆ ด้าน แต่การเข้ามาของโครงการกลับรบกวนความสงบสุขที่มีมาแต่เดิม
ชาวบ้านเริ่มกลายเป็นปัจเจกที่แข่งขันกันทำมาหากินและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนบุคคล
อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ผู้นำและองค์กรสังคมแบบเดิมก็เริ่มสูญเสียความหมาย
ดั้งเดิมและไม่อาจทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในเรื่องเล่าของชาวบ้านกลุ่มนี้
อดีตถูกนิยามว่าเป็นช่วงเวลาที่พักพวกเขามีอำนาจควบคุมและตัดสินใจในการกำหนด
วิถีชีวิตของตนเอง พวกเขาสามารถกำหนดความหมายของพื้นที่ในความสัมพันธ์
กับอัตลักษณ์ของตนเอง ชีวิตทางสังคมถูกวาดภาพในลักษณะของความสมานฉันท์
กลมเกลียวและเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับผืนดิน ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของผู้คน
ทั้งหมดนี้หลอมรวมเป็น “บ้าน” เป็นชุมชนท้องถิ่น หากแต่โครงการพัฒนาที่เขามา
กลับกระทำร้ายและฝากรอยแผลให้กับ “ความทรงจำ” ของชาวบ้านอย่างยากจะ
ลืมเลือน ชาวบ้านกลุ่มนี้แสดงตนในฐานะเป็นผู้พิทักษ์ระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญ
กับความเป็นชุมชน ความเชื่อเพื่อและการแบ่งปัน เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีตของชาวบ้าน
กลุ่มนี้หลอมรวมไปกับจิตวิญญาณของวัฒนธรรมในอุดมคติของชาวสิงหล

แต่สำหรับคนพลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ คนกลุ่มนี้มิได้ให้ความสำคัญ
กับการรำลึกอดีตอันรุ่งโรจน์ หากแต่กลับเน้นการสร้างความหมายให้กับสภาวะ
แวดล้อมในปัจจุบันเป็นสำคัญ คนกลุ่มนี้มองข้ามความจริงที่ว่า มีชุมชนท้องถิ่น
อยู่มาแต่เดิมก่อนที่ทางการจะย้ายพวกเขาเข้ามาอยู่ การเป็นคนพลัดถิ่นไม่เพียงก่อ
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต แต่ยังเป็นโอกาสในการสร้าง “บ้าน” หรือที่อยู่ใหม่
คนพลัดถิ่นกลุ่มนี้มองว่าตนเองเป็นผู้บุกเบิก ที่เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่ทุรกันดาร
และปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้กลายเป็น “พื้นที่” ทำกิน เป็นบ้านใหม่
ชุมชนใหม่ที่เจริญขึ้นกว่าเดิม ชนกลุ่มนี้ไม่ได้มองประสบการณ์ของการพลัดถิ่นใน
แง่ของการสูญเสียความหมาย เช่นเดียวกับชาวบ้านเจ้าของพื้นที่เดิม ในทางตรงกัน
ข้าม คนพลัดถิ่นกลับมองตนเองในฐานะเป็นพลังสร้างสรรค์ ที่ชักนำความเจริญ
และความหมายใหม่มาให้กับบ้านป่าเมืองเถื่อนที่เคยเป็นเพียงที่รกร้างว่างเปล่า
อดีตเป็นเพียงเหตุการณ์ที่ผ่านเลยไปอย่างไร้แก่นสาร แต่ปัจจุบันและอนาคตต่างหาก
เป็นสัญลักษณ์ของความหวังและความรุ่งโรจน์

ความแตกต่างของมุมมอง และการสร้างความหมายของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

การพลัดถิ่นของชาวสิงหลทั้งสองกลุ่มนี้ ทำให้ขอเรนเซนเสนอว่า การพลัดถิ่นเป็นกระบวนการเจรจาต่อรองที่ไม่อาจมองเป็นเส้นตรงและมีจุดจบอย่างแน่นอนตายตัวในทางตรงกันข้าม การพลัดถิ่นเป็นกระบวนการเชิงซ้อนที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายได้หลายมุมและทิศทาง การศึกษาทำความเข้าใจกับการพลัดถิ่นจึงควรให้ความสนใจกับกระบวนการสร้างความหมาย การก่อรูปของอัตลักษณ์ ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทและเงื่อนไขของท้องถิ่นและกลุ่มชน ในลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย แต่ละกลุ่มต่างพยายามช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายและการควบคุมวิถีชีวิตของตนเอาไว้

ข้อเสนอของขอเรนเซนแตกต่างจากแนวคิดของ Gupta and Ferguson (1997) และ Leonard (1997) ซึ่งมองประสบการณ์ของคนพลัดถิ่นในเชิงบวกโดยมองว่าการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนพลัดถิ่นมีลักษณะเป็น "ลูกผสม" (hybridity) ระหว่างบ้านเกิดกับดินแดนแห่งใหม่ โดยไม่ได้จำกัดหรือผูกติดกับวัฒนธรรมที่เป็นต้นกำเนิดเพียงอย่างเดียว งานศึกษาผู้อพยพชาวญี่ปุ่นและชาวบังญาบในรัฐแคลิฟอร์เนีย ของ Leonard (1997) พบว่า ผู้อพยพทั้งสองกลุ่มได้นำเสนอภาพของบ้านใหม่ที่เหมือนกับบ้านเกิดของตน ทั้งในด้านของสภาพทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเกษตร นั่นคือผู้อพยพที่ไร้ราก ไร้ความเชื่อมโยงกับดินแดนใหม่ พยายามค้นหาพื้นที่ของตนเอง โดยการสร้างความผูกพันกับพื้นที่ใหม่ และสร้างรากเหง้าของตนเองผ่านจินตนาการของบ้านเกิดที่ตนจากมา การจินตนาการที่อยู่ใหม่ว่ามีความเหมือนกับบ้านเกิด ก่อให้เกิดความคุ้นเคยต่อดินแดนใหม่ จินตนาการดังกล่าวช่วยสร้างอัตลักษณ์ร่วมและความผูกพันกับดินแดนใหม่ แม้ว่าชุมชนเดิมที่ผู้อพยพจากมา จะมีความสำคัญในการสร้างความเป็นชุมชนใหม่สำหรับผู้อพยพชาวบังญาบและญี่ปุ่น แต่ก็มิได้หมายความว่ากระบวนการสร้างความเป็นชุมชนใหม่นั้นจะวางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมโยงกับพื้นที่เดิมเสมอไป ในอีกด้านหนึ่ง มุมมองของขอเรนเซนก็แตกต่างไปจากชาเวซ (Chavez 1991) ที่มองว่าประสบการณ์ของแรงงานพลัดถิ่นนั้นเป็นประสบการณ์ของการถูกกักขังไว้ในสภาวะไร้โครงสร้างไร้ตัวตน เป็นคนไร้สัญชาติ เป็นแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย เป็นคนไร้สิทธิ ไร้เสียง ไร้บ้าน และบ่อยครั้งอยู่ในสภาพตกงาน ยากจน ในขณะที่คุปตะและเฟอร์กูสันมองการพลัดถิ่นในแง่เชิงไปในด้านบวก และชาเวซมองการพลัดถิ่นในแง่เชิงไปใน

ด้านลบ ซอเรนซันกลับเสนอว่าการพลัดถิ่นเป็นกระบวนการเจรจาต่อรองที่ไม่อาจมองเป็นเส้นตรงและเป็นการปรับตัวในลักษณะที่มีจุดจบอย่างแน่นอนตายตัว ในทางตรงกันข้าม การพลัดถิ่นเป็นกระบวนการเชิงซ้อนที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายได้หลากหลายแง่มุมและทิศทาง เรื่องเล่าของคนพลัดถิ่นจึงเป็นการจัดวางตนเองในสถานการณ์และมุมมองแบบหนึ่งอันเกิดจากการตีความและให้ความหมายต่อพื้นที่ที่เรื่องเล่าอาจเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกพลัดพรากสูญเสีย และในขณะเดียวกันก็อาจเป็นการเจรจาต่อรองและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือการสร้างตัวแบบเชิงอุดมคติและมุมมองของอนาคต

การศึกษาประสบการณ์ของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในอำเภอฝางของอรัญญา (2548) ทำให้เราพบว่า ชาวไทยใหญ่ที่อพยพพลัดถิ่นเข้ามาตั้งรกรากและขายแรงงานอยู่ในฝั่งไทยนั้น มีความหลากหลายภายในค่อนข้างมาก และมีการแบ่งกลุ่มตามเมืองที่ผู้อพยพโยกย้ายมา และช่วงเวลาที่มีการอพยพ มีการแบ่งแยกระหว่างไตเก่าหรือชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากเป็นเวลานาน กับไตใหม่ หรือไตนอก ซึ่งเพิ่งอพยพเข้ามา ทั้งสองกลุ่มนี้แม้จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีการรวมกลุ่มกันในการจัดงานปอยหรืองานบุญของชาวไทยใหญ่ แต่ในเวลาเดียวกันกลับมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ขัดแย้งกันในด้านของการเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดการกีดกัน "พื้นที่" ระหว่างไตเก่ากับไตใหม่มาโดยตลอด

ชาวไทยใหญ่กลุ่มดั้งเดิมในเขตอำเภอฝางนั้น เป็นกลุ่มที่ตั้งรกรากอยู่ที่บ้านเวียงหวาย ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่อายุไม่ต่ำกว่าร้อยปี แต่เดิมนั้น ชาวไทยใหญ่เป็นพ่อค้าวัวที่เคยมีบทบาทสำคัญในการค้าขายระหว่างพม่ากับล้านนามาตั้งแต่สมัยโบราณ และบ้านเวียงหวายก็เป็นจุดแวะพักของคาราวานพ่อค้าที่เดินทางขึ้นล่องจากรัฐฉานผ่านฝางเข้าไปในเชียงใหม่ บ้านเวียงหวายก่อตั้งขึ้นจากชาวไทยใหญ่ซึ่งได้รับสิทธิพิเศษให้เป็นคนในบังคับอังกฤษ โดยไม่ได้ขึ้นกับสยามหรือล้านนา การสร้างทางรถไฟสายเหนือทำให้พ่อค้าจีนเริ่มมีอิทธิพลทางการค้าเพิ่มขึ้นโดยเบียดขับพ่อค้าไทยใหญ่และพม่าที่เคยมีบทบาททางการค้ามาแต่เดิม พ่อค้าชาวไทยใหญ่บางส่วนเริ่มหันกลับมาทำการเกษตรและตั้งรกรากอยู่ที่บ้านเวียงหวาย เมื่อพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการต่อสู้ระหว่างรัฐบาลทหารกับกองกำลังชนกลุ่มน้อย เจ้าฟ้าไทยใหญ่ถูกรัฐบาลทหารของพม่าฆ่าตายไปหลายองค์ เกิดความ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

พยายามในการรวบรวมกำลังขึ้นเป็นกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่เพื่อต่อสู้กับรัฐบาลทหารของพม่า ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการอพยพเข้าออกของชาวไทใหญ่เข้ามาในฝั่งไทยเป็นประจำ นโยบายรัฐกันชน อีกทั้ง การที่รัฐไทยให้การสนับสนุนกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทใหญ่ในเขตอำเภอฝาง และแม่ฮาย กับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในรัฐฉาน การค้ายาเสพติดกลายเป็นหัวใจสำคัญของการหารายได้มาสนับสนุนกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ ช่วงหลังปี 2530 รัฐบาลไทยเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการเปิดตลาดการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านตามนโยบายปรับสนาามรบให้กลายเป็นสนาามการค้า ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยยุติการสนับสนุนกองกำลังกู้ชาติของชนกลุ่มน้อยบริเวณพรมแดนไทย-พม่า กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่เริ่มถูกโจมตีอย่างหนัก อีกทั้งมีการใช้ความรุนแรงต่อชาวไทใหญ่ ทั้งในรูปของการเก็บภาษี การข่มขืน ฆาตกรรม การเกณฑ์แรงงานไปขนยู่ทรมานในสนาามรบ ไปจนถึงการขับไล่ออกจากพื้นที่เดิม แรงกดดันจากทหารพม่าทำให้ชาวไทใหญ่เริ่มหลั่งไหลข้ามพรมแดนเข้ามาในฝั่งไทยเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง ที่เกิดการขยายตัวของพื้นที่ปลูกฝิ่นในเขตอำเภอฝางซึ่งทำให้เกิดความต้องการแรงงานราคาถูกเป็นจำนวนมาก ชาวไทใหญ่จากเมืองต่างๆ ในรัฐฉานเริ่มกลายมาเป็นแรงงานอพยพข้ามพรมแดนรัฐชาติเข้ามาทำงานในไร่ฝิ่นของอำเภอฝาง

ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ **กระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น** แรงงานชาวไทใหญ่ถูกกระทำให้กลายเป็นสินค้าในบริบทของการขยายตัวของทุนนิยมไปสู่พื้นที่ชายแดน ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่า ชาวไทใหญ่ถูกเบียดขับจากความรุนแรงโดยน้ำมือของทหารพม่า เมื่ออพยพข้ามพรมแดนเข้ามายังประเทศไทย ชาวไทใหญ่ได้กลายเป็นแรงงานพลัดถิ่นราคาถูก หรือสินค้า สำหรับการฉกฉวยประโยชน์จากรัฐไทยและระบบทุนนิยมที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดด้วยการลดต้นทุนการผลิต

เรื่องเล่าของแรงงานพลัดถิ่นชาวไทใหญ่จึงเริ่มต้นขึ้นจากประสบการณ์ที่บ้านเกิดและความรุนแรงที่ชาวบ้านประสบจากน้ำมือของทหารพม่า โดยเฉพาะนโยบายการบังคับย้ายถิ่นฐานที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในช่วงปี 2539 - 2541 ซึ่งทำให้เกิดการหลั่งไหลของชาวไทใหญ่เข้ามาที่ชายแดนไทย-พม่า เป็นจำนวนมาก ชาวไทใหญ่บางคนเล่าถึงประสบการณ์การเป็นลูกหาบของทหารพม่า ประสบการณ์ของการ

“ถูกยึดไถ่มา” และความรุนแรงในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งผลักดันให้จำต้องกระเสือกกระสน ดิ้นรนหนีตายข้ามมายังฝั่งไทย ความพยายามในการหลบหนีทหารพม่าเข้ามายัง ฝั่งไทย ยังทำให้ชาวไทยใหญ่หลายคนถูกนายหน้าหลอก ต้องจ่ายเงินราคาแพงเป็นค่า “หลบตำรวจ” ส่วนใหญ่ประสบการณ์ของการข้ามรัฐขึ้นอยู่กับความชำนาญและ โชค บางรายเดินทางข้ามไปข้ามมาบ่อยครั้งจนชำนาญทางและรู้ว่า มีช่องทางไหน บ้างพอจะหลบไปได้โดยสะดวก ชาวไทใหญ่บางคนเล่าว่าในปัจจุบันการเดินทาง สะดวกกว่าแต่ก่อนมาก เพราะมีรถโดยสารทั้งในเขตไทยและพม่า ไม่จำเป็นต้อง เดินเท้าและนอนค้างหลาย ๆ คืนเหมือนแต่ก่อน ทุกวันนี้สามารถขึ้นรถจากพม่าผ่าน เมืองไตนั้นก็แลกเงินพม่าเป็นเงินไทยแล้วเดินต่อไปนากองมู เมื่อจะเข้าเขตไทยก็รอจน พลบค่ำ ก็จะมีรถจักรยานยนต์รับจ้างมาติดต่อดันแฉะเพื่อเดินทางข้ามมา ผ่านช่องทางเล็กๆ ซึ่งมีอย่างน้อย 22 ช่องทาง เฉพาะในอำเภอฝางเองมีถึง 8 ช่องทาง แต่ในช่วง 4 - 5 ปีมานี้ รัฐบาลไทยเริ่มเข้มงวดกับการตรวจจับคนลอบ ข้ามแดนมากขึ้น ทำให้การเดินทางเข้ามาในเมืองไทยจะติดต่อกันทางซึ่งส่วนใหญ่ เป็นชาวมูเซอร์ที่เป็นอาสาสมัครทำงานให้กับทหารพม่าที่นากองมู โดยจ่ายค่าผ่านทางให้กับพม่า ไทใหญ่และว่า เมื่อมาถึงฝั่งไทยก็มีรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างไปรอตาม จุดนัด เสียค่าหลบตำรวจประมาณ 500 - 1500 บาท จากนั้นมอเตอร์ไซด์ก็จะพาไป ส่งตามจุดต่างๆ ที่ต้องการ

แรงงานพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่ก้าวข้ามพรมแดนมา อาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม ใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรก เป็นชาวไทยใหญ่ที่มีภูมิลำเนาอยู่ฝั่งไทย ญาติเหล่านี้ทำงาน อยู่ในสวนส้มและนายจ้างอยากได้แรงงานเพิ่ม จึงส่งข่าวไปบอกให้ญาติทางฝั่งพม่า เดินทางเข้ามาทำงาน แรงงานพลัดถิ่นกลุ่มนี้จะใช้เครือข่ายของญาติพี่น้องในการ ระดมทุนเพื่อเดินทางข้ามมาทำงานยังฝั่งไทยและจ่ายเงินใช้คืนให้เป็นงวดๆ กลุ่มที่ สอง เป็นชาวไทยใหญ่ที่ไม่มีญาติอยู่ในฝั่งไทยเลย พวกนี้จะเป็นคนพลัดถิ่นที่ลำบาก มากในการเข้ามาทำงานทำ เพราะงานที่ฝั่งส่วนใหญ่จะวางอยู่บนพื้นฐานของระบบ อุปถัมภ์และเครือข่ายของญาติที่ให้การรับประกัน ซึ่งทำให้นายจ้างนิยมจ้างคนงาน ที่มีญาติทำงานอยู่ก่อนรับรองให้มากกว่าจะจ้างคนแปลกหน้า คนงานพลัดถิ่นกลุ่ม ที่สองนี้จึงเป็นกลุ่มที่ต้องเสียค่านายหน้าแพง และอาจต้องเดินทางไปทำงานท่าไกล ถึงเชียงใหม่

อำนาจ พันธุ์ และอัครลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

แรงงานพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่อำเภอฝางส่วนใหญ่จะทำงานในสวนส้มซึ่งส่วนหนึ่งเป็นของคนจีนจากเชียงใหม่และกรุงเทพฯ และอีกส่วนหนึ่งเป็นของคนเมืองที่เปลี่ยนจากสวนลิ้นจี่มาปลูกส้มเมื่อลิ้นจี่มีราคาตกต่ำ การทำงานในสวนส้มจะได้รับค่าแรงตั้งแต่ 80 ถึง 120 บาทต่อวันตามเพศและอายุงาน คนที่ทำงานมานานก็จะได้ค่าแรงสูงขึ้นเรื่อย ๆ ชีวิตในไร่ส้มทำให้คนงานชาวไทยใหญ่สามารถเก็บเงินได้ค่อนข้างมาก เพราะไม่มีเวลาออกไปข้างนอกมากนัก อีกทั้งไร่ส้มส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณชายแดน คนงานสามารถเก็บเห็ด หน่อไม้ ผัก ยิ่งนกกตปลาเป็นอาหาร และไม่เสียค่าที่พัก การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติกันอยู่แล้วทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากงานในสวนส้มแล้ว แรงงานพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่บางคนอาจได้งานทำตามร้านขายของชำในอำเภอและบางส่วนที่ไม่มีญาติฝากฝังให้ทำงานในไร่ส้มก็มีกลางเอยเป็นแรงงานในไร่นาจึงเรียกว่าไทกลางโต้งหรือชาวไทยใหญ่ที่ต้องทำงานกลางทุ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานพลัดถิ่นที่ลำบากที่สุด ต้องนอนในเพิงนาและรับจ้างทำงานทุกประเภทเท่าที่พอหาได้

นอกจากการแบ่งคนพลัดถิ่นตามประเภทของงานแล้ว เรายังอาจแบ่งแรงงานชาวไทยใหญ่ออกตามช่วงเวลาของการอพยพโยกย้าย คือ กลุ่มแรก คือ กลุ่มไตเก่า เป็นชาวไทยใหญ่ที่ตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทยมาเป็นเวลานาน มีสถานะพลเมือง มีบัตรประชาชน ไตเก่าจำนวนไม่น้อยเป็นสมาชิกของกองกำลังกู้ชาติ และยังคงสนับสนุนขบวนการกู้ชาติอยู่จนถึงทุกวันนี้ คนเหล่านี้มักโหยหาอดีต อยากกลับไปหมู่บ้านเมือง และพยายามฟื้นฟูประเพณีไทใหญ่เพื่อรำลึกอดีตและสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นผ่านพิธีกรรมเช่น พิธีไหว้ครูหมอไต เป็นต้น กลุ่มที่สอง เป็นแรงงานพลัดถิ่นที่กลับไปกลับมา เพราะบ้านอยู่บริเวณชายแดน ยังมีที่นาอยู่และยังอยากกลับไปบ้าน บางรายเป็นกลุ่มที่นิยมเดินทางเข้ามาหางานทำชั่วคราว เมื่อเก็บเงินได้ก้อนหนึ่งก็เดินทางกลับบ้าน ชาวไทใหญ่บางคนอยากทำงานเก็บเงินเพื่อกลับบ้านแต่กลับไม่ได้เพราะเงื่อนไขของพื้นที่ เช่น ถูกบังคับให้ต้องย้ายหมู่บ้านและที่นาถูกยึดไป กลุ่มที่สาม เป็นแรงงานอพยพที่ไม่ต้องการกลับไปรัฐฉานอีก คนเหล่านี้ไม่ยึดติดอยู่กับอดีต หากแต่ให้ความสนใจกับการทำงาน การสร้างเครือข่ายเพื่อส่งเงินกลับบ้านเพื่อจะได้นำเอาญาติพี่น้องมาอยู่ด้วยกันทางฝั่งไทย ชาวไทใหญ่ที่ไม่ต้องการกลับบ้านนี้แบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มแรก เป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพ

เข้ามาเมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพหนีความรุนแรงจากทหารพม่าเข้ามาในช่วงปี 1998 ชาวไทใหญ่กลุ่มนี้ต้องการตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยและพยายามผสมผสานวัฒนธรรมไทใหญ่เข้ากับวัฒนธรรมไทย

บ้านต้นสูง เป็นชุมชนไทใหญ่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงยี่สิบปีมานี้ โดยเริ่มจากชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่งจากเมืองนาย ประมาณ 50 คน อพยพเข้ามาในอำเภอฝาง บางคนมาอยู่กับญาติ บางคนต้องหาที่อยู่เอง จึงมาตั้งรกรากอยู่รวมกันไม่ห่างจากบ้านเวียงหวายเท่าใดนัก ต่อมา ทางราชการต้องการใช้พื้นที่ เจ้าอาวาสวัดเวียงหวายกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงย้ายชาวบ้านกลุ่มนี้ขึ้นมาบนดอย ในบริเวณที่มีเจดีย์เก่าและเจ้าอาวาสมีความตั้งใจจะสร้างพระธาตุขึ้นที่นี่ จึงร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านจนกลายเป็นบ้านต้นสูงในปัจจุบัน บ้านต้นสูงจึงเป็นชุมชนของไดนอกหรือ ชาวไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามา และมีความสัมพันธ์อันดีกับทางราชการ โดยให้ความช่วยเหลือหน่วยข่าวกรองแห่งชาติ หน่วยปราบปรามยาเสพติด และสาธารณสุข ในการตรวจตราโรคภัยไข้เจ็บของแรงงานอพยพที่เดินทางเข้ามาในฝั่งไทย เป็นต้น

คนไดนอกหรือแรงงานอพยพพลัดถิ่นบ้านต้นสูง ต้องพยายามจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับคนกลุ่มต่างๆ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างไดนอกกับไดนอกนั้น มักมีความขัดแย้งกันอยู่เสมอ เนื่องจากคนไดนอกมองว่าไดนอกเป็นแรงงานราคาถูกและเข้ามาแย่งงานทำ ในขณะที่ไดนอกมองว่าคนไดนอกขอบูดูกตมต่างๆ ที่ต่างก็เป็นไทใหญ่ด้วยกัน แต่ในท่ามกลางความขัดแย้งทางเศรษฐกิจนี้ พรหมแดนทางชาติพันธุ์ก็ยังคงได้รับการผลิตซ้ำและสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา และสัญลักษณ์ของการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนกลุ่มต่างๆ พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความกำกวมของพื้นที่ชายแดน อีกทั้งความพยายามของแรงงานพลัดถิ่นไทใหญ่ที่จะนำเสนอตนเองในฐานะเป็น “คนไท” ที่มีรากเหง้าและบรรพบุรุษร่วมกับคนไทยในประเทศไทย โดยผ่านการนับถือพระนเรศวรและการสร้างพระธาตุที่บ้านต้นสูง

ความทรงจำเกี่ยวกับพระนเรศวร มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่และแรงงานพลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย สำหรับชาวไทใหญ่แล้ว พระนเรศวรถือเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือที่ชาวไทใหญ่เรียกว่าเจ้าขุนหอคำ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

การมีพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวกัน คือ สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชาวไทใหญ่สร้าง ขึ้นเพื่อบอกว่า ไทใหญ่กับคนไทยนั้นเป็นพี่น้องร่วมบรรพบุรุษที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งกันและกัน ชาวไทใหญ่มักเล่าว่า พระนเรศวรได้ยกทัพขึ้นไปช่วยเจ้าฟ้าคำก่ายน้อย เจ้าฟ้าเมืองแสนหวี ซึ่งเป็นสหายของพระองค์ แต่เกิดเสด็จสวรรคตเสียก่อน ชาวไทใหญ่จึงได้ร่วมมือกันสร้างเจดีย์ขุนทองคำขึ้นเพื่อระลึกถึงพระองค์ขึ้นที่เมืองงาย พระนเรศวรกลายเป็นจอมกษัตริย์นักรบสำหรับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ มีการนำเอาเศษวัสดุจากเจดีย์ขุนทองคำของพระนเรศวรมาสร้างเป็นเทรียนในปี 2498 ปราบกฏว่าเทรียนนี้มีอิทธิปาฏิหาริย์ช่วยให้กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่สามารถรบชนะพม่า ข่าวรัลือดังกล่าวช่วยสร้างกระแสของการนับถือพระนเรศวรให้กระจายออกไปมากขึ้นในหมู่ชาวไทใหญ่ จนรัฐบาลพม่าสั่งให้ทำลายพระสถูปเสียจนกลายเป็นเพียงซากปรักหักพัง แต่พระนเรศวรก็ยังคงกลายเป็นสัญลักษณ์ของ "ชาติ" ไท มีการวาดภาพพระนเรศวรออกจำหน่ายเป็นส่วนหนึ่งของภาพบูชาที่พบเห็นได้ตามบ้านชาวไทใหญ่โดยทั่วไป

ชาวไทใหญ่นับนต้นสูงร่วมกับชาวไทใหญ่บ้านเวียงหวาย รวมทั้งกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในรัฐฉาน ได้พยายามสร้างพระธาตุขึ้นที่บ้านต้นสูง โดยอัญเชิญอัฐิของพระนเรศวรมาบรรจุไว้ในพระธาตุนี้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชาวไทใหญ่ด้วยกันเอง และระหว่างชาวไทใหญ่กับชาวไทย มีการระดมทุนเพื่อสร้างพระธาตุจากกองกำลังกู้ชาติและชาวไทใหญ่ในอำเภอฝาง และกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ในปัจจุบัน

ในบริบทของการปลัดถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์จึงมิได้เป็นหนึ่งเดียว ชาวไทใหญ่ในภาคเหนือของประเทศไทยมีมากมายหลายกลุ่ม และมีความขัดแย้งกันจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ขัดแย้งกัน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความขัดแย้งและความหลากหลายของการนิยามความเป็นชาติพันธุ์ ชาวไทใหญ่ยังพยายามสร้างและผลิตซ้ำความเป็น "ไทใหญ่" ผ่านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา

การศึกษาประสบการณ์ของคนปลัดถิ่นชาวไทใหญ่ที่อำเภอฝาง ทำให้เราพบว่า การปลัดถิ่นเป็นกระบวนการเชิงซ้อนที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายได้หลายมุมและทิศทาง ชาวไทใหญ่ไม่เพียงอพยพหนีความรุนแรงทหารฉานโหดร้ายของพม่าเข้ามาอยู่ในฝั่งไทยเท่านั้น แต่ในกระบวนการอพยพเคลื่อนย้ายนั้น ชาวไทใหญ่ให้

ความสนใจกับกระบวนการสร้างความหมาย การก่อรูปของอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์
เชื่อมโยงกับบริบทและเงื่อนไขของบ้านใหม่ โดยพยายามช่วงชิงอำนาจในการนิยาม
ความหมายและการควบคุมวิถีชีวิตของตนเองไว้ แม้ว่าชาวไทใหญ่จะมีชีวิตเป็น
แรงงานรับจ้างที่ต้องทำงานหนักและได้ค่าจ้างแรงงานไม่มากนัก แต่ชีวิตทางสังคมก็
ถูกวาดภาพในลักษณะของความสมานฉันท์ กลมเกลียวและเชื่อมโยงอย่างแนบแน่น
กับผืนดิน ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของความเป็นไทย ทั้งหมดนี้หลอมรวมเป็น “บ้าน”
เป็นชุมชนท้องถิ่น เป็นการหลีกหนีไปจากพม่าซึ่งเข้ามากระทำร้ายและเผากรอยแผล
ให้กับ “ความทรงจำ” ของชาวบ้านอย่างยากจะลืมเลือน ชาวไทใหญ่ไม่เพียงให้ความสำคัญ
สำคัญกับการลำเลิกอดีตอันรุ่งโรจน์โดยผ่านพระนเรศวร จอมกษัตริย์ของไทใหญ่
เท่านั้น แต่ยังเน้นการสร้างความหมายให้กับสภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน เพื่อบอกกับ
คนไทยทั้งหลายว่า ชาวไทใหญ่แตกต่างจากผู้อพยพและชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่น ๆ ใน
แง่ที่ว่า ชาวไทใหญ่กับชาวไทยนั้นเป็นพี่น้องกัน การเป็นคนพลัดถิ่นไม่เพียงก่อให้เกิด
เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต แต่ยังเป็นโอกาสในการสร้าง “บ้าน” หรือที่อยู่ใหม่ชาวไท
ใหญ่ต้องการสร้างบ้านใหม่ร่วมกับพี่น้องคนไทย พระธาตุของสมเด็จพระนเรศวร
กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของความหวังและความรุ่งโรจน์ เป็นความพยายามของผู้
อพยพที่ไร้ราก ในการสร้างความเชื่อมโยงกับแผ่นดินใหม่ และความพยายามค้นหา
พื้นที่ของตนเองโดยการสร้างความผูกพันกับพื้นที่ใหม่ และสร้างรากเหง้าของตนเอง
ผ่านจินตนาการของบ้านเกิดที่ตนจากมาว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างแนบแน่น
กับแผ่นดินไทย การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านพระนเรศวรนี้ จึงเป็นการ
จินตนาการบ้านใหม่อย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบ้านเดิม ก่อให้เกิดความคุ้นเคยผูกพัน
ต่อผืนแผ่นดินใหม่ผ่านการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของการนับถือพระมหากษัตริย์องค์
เดียวกัน อำนาจแฝง กลายมาเป็นพื้นที่ของการผลิตความหมาย พื้นที่ของการตีความ
ถอดรหัส และกำหนดนิยามอัตลักษณ์ทางสังคมการเมืองของความเป็นชาติของ
ชาวไทใหญ่ สัญลักษณ์และพิธีกรรมทางศาสนาถูกนำมาใช้เพื่อหลอมรวมความ
แตกต่างหลากหลายของประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนพลัดถิ่น และพยายาม
ผนวกประสานตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบ้านใหม่ในฐานะเป็นชนชาติเดียวกัน

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

บทที่ 5

พหุสังคม ชุมชนข้ามถิ่น
และการเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติ

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แนวความคิดว่าด้วยเอกภาพและความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ เริ่มถูกสั่นคลอนและท้าทายเพิ่มมากขึ้น วิธีคิดเดิมที่มองว่าชาติทุกชาติควรมีรัฐของตนเองและในขณะเดียวกันรัฐทุกแห่งก็ควรมีชาติเดียวซึ่งเป็นแนวคิดตะวันตกที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ยุคสมัยของจักรวรรดินิยม (Dunn 1994:4) เริ่มถูกมองว่าเป็นแนวคิดล้าสมัยและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของทุนนิยมยุคหลัง (late capitalism) ความพรั่มัวของพรหมแดนรัฐชาติภายใต้อิทธิพลของการขยายตัวของระบบทุนนิยม การขยายตัวของเขตการค้าเสรีและบรรษัทข้ามชาติ การก่อร่างสร้างตัวของกลุ่มภูมิภาค การล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียตและกำแพงเบอร์ลิน ล้วนแล้วแต่ทำให้เราเริ่มมองเห็นชัดเจนขึ้นเป็นลำดับว่ารัฐชาติทุกแห่งประกอบด้วยพหุสังคม และเคลื่อนกล่นไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การมองรัฐชาติเชิงเดียวตามลัทธิชาตินิยมแบบเก่าจึงมองข้ามความสำคัญของการเมืองวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และไม่ช่วยให้เราตั้งประเด็นคำถามและทำความเข้าใจปัญหาความขัดแย้งของสังคมปัจจุบันได้อย่างแท้จริง

เช่นเดียวกับสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ มานุษยวิทยามีรากเหง้ามาจากจักรวรรดินิยมตะวันตก มานุษยวิทยาสร้างประเพณีของการศึกษาสังคมดั้งเดิมและสังคมชนเผ่าขนาดเล็กซึ่งล้วนแล้วแต่เป็น “สังคมนอกตะวันตก” (non-western societies) และถูกจัดประเภทว่ามีใช่ “สังคมรัฐ” (non-state societies) งานทางมานุษยวิทยาในอดีตจึงมักไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาชาติ หรือให้ความสำคัญแต่เฉพาะอิทธิพลของรัฐชาติที่มีต่อท้องถิ่นหรือชุมชนหมู่บ้านที่นักมานุษยวิทยาศึกษา โดยมองว่าชุมชนเหล่านั้นเป็นพื้นที่ชายขอบ และไร้อำนาจต่อรองกับรัฐ ในหนังสือเรื่อง *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State* ไมเคิล เฮอริชเฟลด์ (Herzfeld 1997:1) ถึงกับเสนอว่า ในอดีตนั้น “นักมานุษยวิทยามักหลีกเลี่ยงไม่ยุ่งเกี่ยวกับรัฐและมองว่ารัฐนั้นเป็นปรปักษ์และเป็นผู้ถูกรานชีวิตทางสังคมของท้องถิ่นที่ตนศึกษา” และพยายามไม่พูดถึงลัทธิชาตินิยมในบริบทของการเมืองร่วมสมัยอย่างใดก็ตาม การกล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่านักมานุษยวิทยาไม่ได้ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์รัฐชาติ ในทางตรงกันข้าม งานรุ่นใหม่ๆ ทางมานุษยวิทยาเริ่มให้ความสำคัญกับสัมพันธ์ภาพระหว่างเทพปรณัม พิธีกรรมและอุดมการณ์ชาตินิยม ดังเช่นงานของ Handler (1988) การศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างศาสนากับลัทธิ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

ชาตินิยมตั้งเช่น งานของ Tambiah (1976,1986) การศึกษาลัทธิชาตินิยมในยุโรปของ Jenkins (1997) และการศึกษาการเมืองวัฒนธรรมในกรีซของ Herzfeld (1997) เป็นต้น

งานวิจัยทางมานุษยวิทยาเหล่านี้ จึงเป็นการแสวงหาแนวทางใหม่ๆ เพื่อผสมผสานแนวคิดและมุมมองของท้องถิ่นเข้ากับรัฐชาติ ในขณะที่สังคมศาสตร์สาขาอื่นๆ อาจให้ความสนใจกับการศึกษาโครงสร้างของรัฐและรูปแบบการเมืองการปกครอง แต่งานวิจัยทางด้านมานุษยวิทยากลับให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ “ประสบการณ์และมุมมองของชุมชนท้องถิ่น” ในความสัมพันธ์กับรัฐมากกว่าจะให้ความสนใจกับรูปแบบและองค์การทางการเมือง (Herzfeld 1997: 1) นักมานุษยวิทยาบางท่านที่ให้ความสนใจกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐชาติ ดังเช่น Donnan and Wilson (1999:152) เสนอว่า พัฒนาการของความสนใจในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับรัฐชาติในสาขาวิชามานุษยวิทยานั้น มิได้เป็นเพียงความบังเอิญ หากแต่มีสาเหตุเนื่องมาจากแนวคิดเรื่องรัฐชาติเริ่มเข้าสู่สภาวะวิกฤติมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ โลกาวัดนี้กำลังทำลายแนวคิดเรื่องพรมแดนของรัฐชาติและทบทวนทำลายความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจอธิปไตยกับดินแดนลงไป การขยายตัวของตลาดการค้าโลกและบริษัทข้ามชาติเริ่มทำให้อุตสาหกรรมที่และอำนาจรัฐในการกำกับดูแลผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรเริ่มสั่นคลอน บทบาทขององค์การระดับนานาชาติ เช่น องค์การการค้าโลก หรือหน่วยงานการเมืองที่ใหญ่กว่ารัฐชาติ เช่น อาเซียน หรือสหภาพยุโรป เริ่มมีมากขึ้น ในขณะเดียวกัน การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน แรงงาน สินค้า และวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ล้วนแล้วแต่ทำลายแนวคิดและบทบาทหน้าที่ของรัฐชาติแบบเดิม

โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว นักรัฐศาสตร์ เช่น Milward (1992) และ Wallace (1994) ได้พูดถึงวิกฤติของแนวคิดเรื่องรัฐชาติในยุโรปตะวันตกมาเป็นเวลากว่าทศวรรษ โดยมองว่ารัฐชาติในยุโรปกำลังเผชิญหน้ากับแรงกดดันของพายุโลกาวัดนี้ทั้งในด้านของเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม แรงกดดันดังกล่าวทำให้องค์การของรัฐอ่อนแอแรงลง ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่องสถานะพลเมือง และบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจและสังคม แม้ว่าคำถามและคำตอบ

เกี่ยวกับสภาวะถดถอยของอำนาจรัฐจะขึ้นอยู่กับว่า เราเองมองบทบาทหน้าที่ของรัฐว่าควรเป็นอย่างไร แต่ถึงกระนั้นก็ดี เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแนวคิดเรื่องรัฐภูฏาลีปไตยและความชอบธรรมของรัฐเริ่มถูกโยกคลอนและไหวเอนไป (Wallace 1994: 60-61) ในทำนองเดียวกัน Dunn (1994: 4) เสนอว่าวิกฤติของรัฐชาตินั้นเป็นวิกฤติอันสืบเนื่องมาจากการลดลงของประสิทธิภาพ รัฐเป็นองค์กรที่ให้ความคุ้มครองและบริการแก่ประชาชนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติ ช่วยให้บริการเหล่านั้นเกิดความหมายและนำไปสู่เจตนาภรณ์ของการดำรงอยู่ร่วมกัน แต่ในท้ายที่สุด รัฐก็จะถูกประเมินจากประสิทธิภาพในการดูแลความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อสร้างหลักประกันของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมือง

ภาวะวิกฤติของรัฐชาตินี้เองที่ทำให้พื้นที่ชายแดนมีบทบาทสำคัญมากขึ้น เนื่องจากพรหมแดนของรัฐชาติไม่อาจทำหน้าที่ในการเป็นประตูหน้าต่างด้านเพื่อกำกับดูแลและควบคุมการหลั่งไหลของสินค้า ผู้คนและวัฒนธรรมได้อีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น ประชาชนพลเมืองเริ่มตระหนักเพิ่มขึ้นเป็นลำดับว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน มีอาจแก้ไขจัดการได้ภายในขอบเขตอำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่งเพียงลำพัง หรือโดยหน่วยงานรัฐเท่านั้น องค์ภาพของรัฐเองนั้นใหญ่โตเกินกว่าจะรู้สึกอ่อนไหวต่อความต้องการของท้องถิ่น และเล็กลงไปที่จะจัดการกับปัญหาในระดับนานาชาติ และด้วยเหตุที่ว่าพรหมแดนของรัฐชาติเคยทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของรัฐ พื้นที่ชายแดนก็กำลังกลายมาเป็นสถานที่และสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงของรัฐชาติที่กำลังก่อรูปขึ้น

ในขณะที่อำนาจแผ่ฐานอยู่ในปฏิบัติการของชีวิตประจำวันและในบริบทพลของรัฐ แต่พื้นที่ชายแดนช่วยให้เรามองเห็นชัดเจนขึ้นถึงมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งในระดับรัฐชาติและในระดับนานาชาติ ความสำคัญของความสัมพันธ์ข้ามชาติที่เพิ่มขึ้นนี้เอง ที่ส่งผลกระทบต่อแนวคิดในเรื่องความมั่นคงของรัฐสถานะพลเมือง การให้สิทธิ หรือการกีดกันสิทธิ พื้นที่ชายแดนมีความสำคัญเพิ่มขึ้นในฐานะเป็นพื้นที่ที่เราสามารถทำความเข้าใจกับการดำรงอยู่ร่วมกันของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและพหุสังคม พื้นที่ชายแดนกลายมา

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

เป็นพื้นที่ซึ่งเราสามารถศึกษาค้นคว้าและสร้างจินตนาการของ “ชุมชน” ที่หลุดพ้น
ออกไปจากกรอบของชาติ ไปสู่รูปแบบของชุมชนข้ามชาติ (transnational
communities) ในรูปแบบที่หลากหลาย ดังเช่น การเกิดขึ้นของประชาคมยุโรป
 เป็นต้น

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ขบวนการทางการเมืองในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก
ได้ค่อย ๆ เปลี่ยนจากการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ (identity politics) หรือขบวนการ
เรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมทางกฎหมายในฐานะพลเมืองเช่นเดียวกัน
ไม่ว่าจะเป็นขบวนการสิทธิสตรี เกย์ หรือกลุ่มชาติพันธุ์ ไปสู่การเมืองวัฒนธรรม
(cultural politics) ที่เรียกร้องการยอมรับความแตกต่างหลากหลายและการดำรง
อยู่ร่วมกันของความแตกต่างหลากหลายเพิ่มมากขึ้น การเมืองเริ่มปรับเปลี่ยนจาก
การเมืองเรื่องการกีดกันสิทธิ ไปสู่การเมืองเรื่องการให้สิทธิ จินตนาการของชุมชน
ในรูปแบบใหม่จึงเริ่มเน้นการดำรงอยู่ร่วมกันของความหลากหลายของเชื้อชาติ
ศาสนา เพศ และการก่อรูปของพหุสังคม ที่ซึ่งวัฒนธรรมย่อยกลุ่มต่าง ๆ อยู่ร่วมกันได้
บนพื้นฐานของการเป็น “พลเมืองทางวัฒนธรรม” (Cultural citizenship) ที่เท่าเทียม
กัน นักวิชาการบางท่านมองว่า การเมืองวัฒนธรรมนั้นกำลังเข้ามาแทนที่การเมือง
เรื่องชนชั้น (Brooks 1996) และกำลังรื้อถอนแนวคิดเรื่องรัฐชาติแบบเก่า (Schlesinger
1992)

แต่ไม่ว่าจะมองหรือตีความหมายของการเมืองวัฒนธรรมว่าอย่างไร คำถาม
สำคัญประการหนึ่งคือ การเมืองวัฒนธรรมจะสามารถก่อรูปเป็นพลังที่มีประสิทธิ
ภาพในการต่อต้านความอยุติธรรม ความไม่เท่าเทียม และการครอบงำของทุนนิยม
ยุคหลังและลัทธิเสรีนิยมใหม่ได้หรือไม่? นักคิดบางท่านมองว่า การเมืองวัฒนธรรม
นั้นมีลักษณะแตกแยก กระจัดกระจายและห่างไกลจากประเด็นทางเศรษฐกิจมาก
เกินกว่าจะมีพลังในการต่อต้านระบบทุนนิยมได้สำเร็จ และประเด็นสำคัญของการ
ต่อสู้ น่าจะอยู่ที่การจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม มากกว่าการ
นำเสนอประเด็นทาง “วัฒนธรรม” แต่สำหรับนักสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อย
ลักษณะที่แตกแยก และกระจัดกระจายของการเมืองวัฒนธรรมนี้เอง ที่เป็นพลัง
สำคัญของการต่อสู้ เพราะชนกลุ่มต่าง ๆ นั้นมิได้ดำเนินชีวิตอยู่แต่เพียงภายใต้ความ
อยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมเท่านั้น หากแต่กลุ่มชน

เหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้ความไม่เท่าเทียมหรือความเหลื่อมล้ำของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์อีกด้วย (Bourdieu 1993: 29-73; Bourdieu et al. 1999: 3)

Appadurai (2003: 337) เสนอว่าเราจำเป็นต้องมองประเด็นให้หลุดออกไปจากกรอบของแนวคิดเรื่องรัฐชาติในลักษณะที่ยึดติดอยู่กับอาณาเขตหรือพื้นที่อย่างจำเพาะเจาะจงตายตัว รัฐชาติไม่เพียงเป็นชุมชนในจินตนาการเท่านั้น แต่เรายังจำเป็นต้องมีจินตนาการที่หลุดพ้นไปจากรัฐชาติอีกด้วย นับเนื่องแต่ยุคกลางเป็นต้นมา แนวคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนได้กลายมาเป็นแนวคิดพื้นฐานของรัฐชาติมาโดยตลอด แนวคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนได้รับการหนุนเสริมด้วยแนวคิดของการใช้ภาษาเดียวกัน การมีโคตรเหง้าเหล่ากอหรือบรรพบุรุษร่วมกัน สายเลือดเดียวกัน หรือการมีเชื้อชาติเดียวกัน ซึ่งกลายมาเป็นรากฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่งของรัฐชาติ หากแต่ในโลกของทุนนิยมยุคหลัง แนวคิดแบบท้องถิ่นนิยมหรือความเป็นท้องถิ่นเริ่มได้รับการหนุนเสริมและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในรัฐชาติเดียวกัน ความเป็นท้องถิ่นเริ่มปะทะโดยตรงกับความ เป็นชาติ และเริ่มท้าทายความชอบธรรมของอำนาจรัฐ ดังเช่นความเป็นท้องถิ่นของ สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในฐานะเป็นแผ่นดินเกิดของชาวมลายูหรือชาวมุสลิมและมีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากไทยพุทธ ความเป็นท้องถิ่นในลักษณะเช่นนี้ ขัดแย้งอย่างรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ กับแนวคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของรัฐไทย และการรักษาความสงบเรียบร้อยในรัฐชาติ ในอีกด้านหนึ่ง การเคลื่อนไหลไปมาของผู้คนข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับ "ความเป็นนานาชาติ" เริ่มมีความสำคัญมากกว่าแนวคิดของรัฐชาติ ซึ่งเริ่มถูกมองว่าล้าสมัยและมีประสิทธิภาพน้อยลงในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม

การสร้างความเป็นท้องถิ่นในฐานะที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีสำนึกร่วมกัน และมีพื้นที่ทางสังคมร่วมกัน มักจะมีความลึกลับขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องรัฐชาติ ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นท้องถิ่น ความรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่นนั้นมีความต่อเนื่องและเข้มข้นกว่าความเป็นพลเมืองของรัฐชาติ นโยบายการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของรัฐชาติพม่า นำไปสู่การลุกฮือขึ้นต่อสู้ของชนกลุ่มน้อย และการหลั่งไหลของผู้คนข้ามพรมแดนเข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัย การใช้ความรุนแรง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ซึ่งทำให้เกิด

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

วัฏจักรหรือวงจรอุบาทว์ของความรุนแรงและการอพยพพลัดถิ่นและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์
หมุนเวียนกันมานานหลายสิบปีอย่างไม่มีที่ท่าว่าจะสิ้นสุด และสร้างปัญหาให้กับ
ประเทศเพื่อนบ้านอย่างไทยมาโดยตลอด ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันออก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา คือตัวอย่างที่ชัดเจนอีกตัวอย่างหนึ่งของ
วงจรอุบาทว์ระหว่างรัฐกับผู้พลัดถิ่นทางการเมืองภายใต้แนวคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียว
ของชาติ

นอกเหนือไปจากการอพยพพลัดถิ่นแล้ว การเคลื่อนย้ายของผู้คนในอีกรูปแบบ
หนึ่งเกิดจากการแสวงหาทางเลือกหรือโอกาสทางเศรษฐกิจ ดังเช่น การเดินทางไป
ทำงานในตะวันออกกลางของแรงงานชาวอิสานและคนเมืองจากภาคเหนือ บางครั้ง
การหลั่งไหลของผู้คนข้ามพรมแดนของชาติยังอาจเกิดจากภัยแล้ง ความอดอยาก
หิวโหย ดังเช่นที่เกิดขึ้นในหลายจุดของทวีปแอฟริกา บางครั้ง การเคลื่อนไหลไปมาของ
ผู้คนเกิดจากความต้องการที่จะเดินทาง การขยายตัวและการโฆษณาของอุตสาหกรรม
ท่องเที่ยว เป็นต้น การเคลื่อนไหลไปมาของกลุ่มชนต่าง ๆ ในรูปแบบที่หลากหลาย
ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ความเป็นชุมชนท้องถิ่นถูกสร้างใหม่ ไม่เพียงแต่ภายในกรอบ
ของชาติ กรณีตัวอย่างของชุมชนไทยในเมืองต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกา หรือชุมชน
ไทลื้อซึ่งผู้คนเคลื่อนไหลไปมาจากสิบสองปันนาในจีน มาสู่ลาวและไทยในแถบอำเภอ
เชียงของและเชียงแสน หรือการสร้างชุมชนไทใหญ่ในแถบอำเภอฝางและแม่สาย
โดยยังคงมีสายสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับญาติพี่น้องที่ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในรัฐฉานทาง
ฝั่งพม่า ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นตัวอย่างของการก่อรูปของ "ชุมชนข้ามถิ่น" (trans-
locality) ความเป็นชุมชนมิได้ถูกกำหนดตายตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งหรือภายใน
รัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจง แต่ชุมชนข้ามถิ่นอาจมีรูปแบบที่หลากหลาย
และปรับเปลี่ยนไปมาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ชายแดนระหว่าง
รัฐชาติ ในทำนองเดียวกัน เมืองใหญ่มากมายหลายแห่งในหลายซอกมุมของโลก
ก็เริ่มแปรสภาพเป็นชุมชนข้ามถิ่น เป็นพหุสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์มากมายกลุ่ม
ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม ตลาดการค้าตามแนว
ชายแดนแถบแม่สอด แม่สาย เชียงแสน หรือไนท์บาร์ซาร์ในเชียงใหม่ ก็นับเป็นอีก
รูปแบบหนึ่งของชุมชนข้ามถิ่นเช่นเดียวกัน

ชุมชนข้ามถิ่น การเขยิบห่างออกจากกันระหว่าง “รัฐ” กับ “ชาติ” และพลเมือง วัฒนธรรม

ทุกวันนี้ การหลั่งไหลของผู้อพยพลี้ภัย คนพลัดถิ่น และการเรียกร้องสิทธิของชนกลุ่มน้อยในรูปแบบต่าง ๆ กำลังสร้างปัญหาให้กับรัฐชาติหลายแห่ง เนื่องจากรัฐชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะนิยามความหมายของพลเมือง และอัตลักษณ์ของชาติได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ การไม่ยอมให้สัญชาติแก่ชาวเขาในประเทศไทยหรือปัญหาของการถอดถอนสัญชาติของชาวบ้านที่อำเภอแม่ฮาด เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยของปัญหาที่เกิดจากความคลั่งในการนิยามความหมายของสัญชาติและสถานะพลเมืองที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของปัญหาดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นเพราะแนวคิดเรื่อง “พลเมือง” (citizenship) ในสังคมสมัยใหม่นั้นถูกนำมาผูกโยงกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเหมารวมว่าพลเมืองทั้งหมดนั้นมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกันและมี “สิทธิ” ตามสถานะพลเมืองเป็นแบบแผนชุดเดียวกัน หากแต่โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว รัฐกลับใช้วิธีคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ ดังเช่นความเป็น “คนไทย” ในการสร้างอุดมการณ์รัฐชาติ และอุดมการณ์ดังกล่าวกลายมาเป็นพื้นฐานของการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่อาศัยอยู่ภายในอาณาบริเวณของประเทศไทย โดยนัยเช่นนี้กลุ่มชนบนที่สูงถูกนิยามว่ามีสถานะต่ำกว่าคนพื้นราบ ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ บนพื้นราบ เช่น คนเมือง ไทลื้อ ไทใหญ่ ก็มีสถานะภาพต่ำกว่า “คนไทย” ภาคกลาง เป็นต้น การจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมบนพื้นฐานของความเป็นชาติพันธุ์และอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคม กลายเป็นหัวใจของกระบวนการนิยามความหมายของ “สถานะพลเมือง” ภายใต้การกำกับ ควบคุมและครอบงำโดยรัฐ การแบ่งแยกระหว่าง “เขา” กับ “เรา” คนไทย กับ คนอื่น การให้สิทธิ กับ การกีดกันสิทธิเป็นต้น

แนวคิดเรื่องรัฐชาติที่ยืนยันพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่าง “สัญชาติ” (และเชื้อชาติ) กับ สถานะพลเมือง อาจเคยใช้ได้ผลในยุคสมัยของลัทธิอาณานิคมมาจนถึงยุคของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชและการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หากแต่ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนของรัฐชาติอย่างมากมายมหาศาล มีการผสมปนเปของผู้คนจาก

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

หลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรมใน “พื้นที่” เดียวกัน แนวคิดเรื่องสัญชาติและสถานะพลเมืองแบบเก่าซึ่งนำไปสู่การกีดกันสิทธิและการแบ่งแยกระหว่าง “เรา” กับ “คนอื่น” กำลังกลายมาเป็นปัญหาพื้นฐานของความขัดแย้งระหว่างรัฐชาติกับชนกลุ่มน้อย ตั้งแต่ประเด็นความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ อย่างเช่น การเหยียดผิว การตีตรา ป้ายสี สร้างแพะ การประท้วงต่อต้านเพื่อเรียกร้องสิทธิของชนกลุ่มน้อย ไปจนถึงการเรียกร้องอธิปไตย การก่อการร้าย และการทำสงครามเพื่อแบ่งแยกดินแดน ดังปรากฏเป็นปัญหาในประเทศต่างๆ มากมาย เช่น รัสเซียกับเชเชนีย หรือปัญหาชายแดนภาคใต้ของไทย เป็นต้น แนวคิดเรื่องรัฐชาติแบบเดิมจึงไม่อาจเป็นตัวแบบในการดำรงอยู่ร่วมกันของพหุสังคมและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนดังที่เคยเชื่อกัน

ยิ่งไปกว่านั้น การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่างๆ ของโลก นำไปสู่การเปิดเสรีทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิด “ความเป็นชุมชนข้ามถิ่น” ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กระจุกกระจายไปตามทุกซอกมุมของโลก ดังเช่น ความเป็นชุมชนข้ามถิ่นของคนไทย (translocality of Thainess) ที่ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แต่ในประเทศไทย หากแต่มีชุมชนไทยอยู่ในเมืองดัลลัส ลอสแอนเจลิส ลอนดอน และตามเมืองใหญ่ๆ อีกหลายแห่งทั่วโลก ในทำนองเดียวกัน เราพบเห็นความเป็นชุมชนข้ามถิ่นของคนม้ง ที่มีเครือข่ายความเป็นเครือญาติโยงใยจากจีน ลาว ไทย ไบ๋ยังมอนตানা แคลิฟอร์เนีย และรัฐอื่นๆ ในอเมริกา อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นชุมชนข้ามถิ่นเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อรูปและขยายตัวอย่างรวดเร็วในเงื่อนไขของทุนนิยมยุคหลัง ประเทศหลายประเทศในปัจจุบัน เชิญชวนให้พลเมืองของตนที่อพยพย้ายถิ่นไปตั้งหลักแห่งในประเทศอื่นกลับมาลงทุนในบ้านเกิดเมืองนอนของตน ประเทศอินเดียเริ่มนิยามสถานะพลเมืองแบบใหม่ที่เรียกว่า Non-Resident Indian (NRI) หรือชาวอินเดียที่ไม่ได้พำนักอาศัยอยู่ในประเทศ แต่ส่งเงินกลับไปลงทุนทำธุรกิจและการค้าในประเทศอินเดีย พลเมืองเหล่านี้ได้รับสิทธิพิเศษในเรื่องของการลดหย่อนภาษีเงินได้ การเสียภาษีที่ดิน และเสรีภาพในการเดินทางเข้าออกประเทศ ในขณะเดียวกัน ชาวอินเดียเหล่านี้ก็สร้างและผลิตซ้ำวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของความเป็นชาวอินเดีย ในฐานะเป็นคนพลัดถิ่นที่อพยพเข้าไปพำนักอาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสถานะ

พลเมืองมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงเฉพาะประชาชนที่พำนักอาศัยอยู่ใน “พื้นที่” หรืออาณาเขตของรัฐชาติ เท่านั้น แต่ในโลกปัจจุบัน ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้าทำให้รัฐชาติมากมายหลายแห่งยินยอมขยาย และตีความ “สถานะพลเมือง” ในรูปแบบใหม่ๆ ให้ครอบคลุมผู้คนที่อยู่นอกดินแดนหรือเลื่อนไหลกลับไปกลับมา ระหว่างประเทศต่างๆ เพิ่มมากขึ้น

การตีความสถานะพลเมืองในรูปแบบใหม่ๆ ดังเช่น การให้สิทธิพิเศษแก่พลเมืองที่มีได้พำนักอาศัยอยู่ในประเทศ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ที่ Appadurai (2003: 340) เรียกว่ากระบวนการจัดพื้นที่หรือภูมิศาสตร์หลังยุคชาติ (postnational geographic processes) ในกระบวนการดังกล่าวเราจะพบเห็นความตึงเครียดที่เพิ่มขึ้น ระหว่างประเด็นเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดน กับความมั่นคงทางการทหารและการป้องกันประเทศ ดังเช่น การรุกรานหรือการละเมิดอธิปไตยเหนือดินแดนอิรักของกองทัพสหรัฐฯ โดยอ้างความมั่นคงทางการทหาร หรือ การเรียกร้องให้มีการตรวจสอบอาวุธนิวเคลียร์ในเกาหลีเหนือและอิหร่าน เป็นต้นในทำนองเดียวกัน เหตุการณ์นองเลือดและการสู้รบในเฮติ โซมาเลีย บอสเนีย และอาฟกานิสถาน ทำให้เส้นแบ่งระหว่างสงครามกลางเมือง (กิจการภายใน) กับสงครามนานาชาตินั้น เริ่มพร่าเลือนไป นอกจากนี้ วิวาทะในเรื่องของเขตการค้าเสรีและองค์การการค้าโลก ส่อแสดงให้เห็นว่า การรุกรานเข้ามาของสินค้าจากนอกประเทศ เริ่มถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่ออธิปไตยของชาติ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ความหวาดกลัวของฝรั่งเศส ต่อการแพร่ระบาดของวัฒนธรรมอเมริกัน ผ่านสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่ถูกนำเสนอโดยภาพยนตร์และดาราฮอลลีวูด อันตรายต่ออำนาจอธิปไตยจึงมิได้ผูกโยงแต่เพียงเฉพาะกับสงคราม การก่อการร้ายหรือการละเมิดดินแดนเท่านั้น อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและความมั่นคงของชาติจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเดียวกันเสมอไป

พื้นที่และความเป็นชาติจึงอาจได้รับการตีความแตกต่างกันไประหว่างรัฐกับพลเมือง รัฐมักให้ความสนใจกับการจัดระเบียบ ความมั่นคง ภาษีอากรและการมองพื้นที่ในลักษณะตายตัว ในขณะที่พลเมืองให้ความสนใจกับสิทธิในการเดินทางโยกย้ายไปมา การได้รับความคุ้มครองและสิทธิในปัจจุบันพื้นฐานในฐานะสวัสดิการจากรัฐคำว่า “แผ่นดิน” ดังเช่น แผ่นดินเกิด แผ่นดินแม่ จึงบ่งบอกความหมายที่

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

แตกต่างจากดินแดน คำว่าแผ่นดินเป็นเรื่องของความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นั้น ในขณะที่คำว่าดินแดนกลับบ่งบอกนัยของความมั่นคง การลาดตระเวน ตรวจสอบ และการรักษาอำนาจ

ในขณะที่ความเป็นท้องถิ่น ชุมชนข้ามถิ่นและรัฐชาติเริ่มปะทะขัดแย้งกันมากขึ้น ดินแดนในฐานะเป็นพื้นฐานของความจงรักภักดีและอารมณ์ร่วมของความเป็นชาติ เริ่มค่อยๆ เขยิบห่างออกจากความหมายของดินแดนในฐานะเป็นพื้นที่แห่งอำนาจอธิปไตยของรัฐ และการควบคุมของรัฐเหนือสังคม ด้วยทฤษฎีหมายกับความจงรักภักดีเริ่มเขยิบห่างออกจากกันมากขึ้นทุกขณะ และทำให้แนวคิดเรื่องรัฐชาติแบบเดิมจมดิ่งลงสู่สภาวะวิกฤติยิ่งขึ้น

แน่นอน หน่วยงานของรัฐแต่ละหน่วยงานมิได้กังวลห้วงโยต่อประเด็นเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนในลักษณะเดียวกันและด้วยเหตุผลชุดเดียวกันเสมอไป ในบางกรณี รัฐอาจรู้สึกวิตกกังวลกับบรรดาผู้อพยพพลัดถิ่นที่มีอยู่มากมาย ดังเช่น ความกังวลของหน่วยงานรัฐบางหน่วยงานต่อชาวม้งถ้ากระบอก หรือค่ายผู้อพยพชาวกะเหรี่ยงที่ทำสองยาง เช่นเดียวกับที่รัฐปากีสถานห่วงใยปัญหาผู้อพยพชาวอัฟกานิสถานที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศของตนในช่วงสงคราม รัฐบางแห่งเช่นแอฟริกาใต้ ไม่ค่อยกังวลกับการลาดตระเวนควบคุมพรมแดน แต่กลับใช้กำลังตำรวจและทหารในการดูแลความปลอดภัยของเมืองใหญ่ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมือง รัฐบางแห่งห่วงใยต่อการแพร่ระบาดของสินค้าต่างชาติที่กำลังเข้ามาละเมิดอธิปไตยของตน ในขณะที่บางรัฐห่วงใยต่อการแพร่ระบาดของเชื้อโรค เช่น ไข้หวัดนกและมลภาวะอื่นๆ

สำหรับพลเมืองแล้ว การใช้ชีวิตในพื้นที่แห่งหนึ่งและอุดมการณ์เกี่ยวกับบ้านเมือง แผ่นดินเกิด และรากเหง้าของบรรพบุรุษอาจเริ่มมีความลึกลับขัดแย้งกัน เช่นเดียวกับความจงรักภักดีต่อหน้าที่การงาน หน่วยงานหรือบริษัทที่ตนสังกัดอยู่ ความภักดีต่อแผ่นดิน และความภักดีต่อศาสนา ก็อาจขัดแย้งกัน ความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวข้างต้นอาจเพิ่มสูงขึ้นเมื่อมีการย้ายถิ่นไปทำงานหรือตั้งรกรากในดินแดนใหม่ จากมุมมองของความเป็นชาติ พื้นที่ทางการค้าและการท่องเที่ยวซึ่งมีลักษณะเสรีมากกว่าพื้นที่ของความมั่นคงและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมเริ่มมีความขัดแย้งกัน รัฐไทยสนับสนุนภาพลักษณ์ของความเป็นนานาชาติในพื้นที่

ห้องเที่ยวอย่างเช่น ภูเก็ตและพัทยา ในขณะที่ในพื้นที่อื่น ๆ อย่างเช่น แบบเรียนประวัติศาสตร์และสังคมศึกษากลับเน้นการผลิตซ้ำความเชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ กับความเป็นไทยเอาไว้อย่างเหนียวแน่น

การเขียนห่างออกจากกันในความสัมพันธ์ระหว่างดินแดน บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น พลเมืองและความเป็นชาติมีนัยสำคัญหลายประการด้วยกัน หนึ่งในนั้นก็คือดินแดนและอธิปไตยเหนือดินแดนเริ่มกลายมาเป็นพื้นฐานของความชอบธรรมของอำนาจรัฐที่ถูกท้าทายเพิ่มขึ้น ความเป็นชาติเริ่มถูกขับเคลื่อนด้วยวาทกรรมว่าด้วยความทรงจำและความจงรักภักดีอื่น ๆ เช่น ภาษา อาหาร เชื้อชาติและศาสนา ในขณะที่ดินแดนเริ่มลดความสำคัญลง

เพราะเหตุไฉนรัฐและชาติจึงพัฒนาความสัมพันธ์กับดินแดนในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป คำตอบต่อประเด็นนี้มีอยู่ว่า รัฐทุกหนแห่งต้องเผชิญหน้ากับความเป็นจริงที่ว่ามีการเคลื่อนไหลไปมาของประชากร สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของตนเพิ่มขึ้นทุกขณะ และรัฐเองก็ไม่สามารถควบคุมการล้นไหลของสิ่งเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ **สิ่งเดียวที่รัฐพอจะควบคุมได้ก็คือดินแดน และการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนกลายมาเป็นเหตุผลหลักของการสร้างความชอบธรรมในการดำรงอยู่ของอำนาจรัฐ** การเคลื่อนไหลของผู้คนและสินค้าข้ามพรมแดนของรัฐชาติอย่างรวดเร็วทำให้เกิดตลาดแห่งการแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงความจงรักภักดีเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย และรัฐเองก็ดูเหมือนว่าจะมีประสิทธิภาพในการแข่งขันในตลาดแห่งนี้น้อยมาก เพราะคู่แข่งในตลาดแห่งความจงรักภักดีนี้ มีทั้งบรรษัทข้ามชาติและองค์กรระหว่างประเทศมากมาย ผลของการขยายตัวของตลาดและการแข่งขันดังกล่าวทำให้รัฐซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นหน่วยงานหรือองค์กรที่มีอำนาจครอบงำการเข้าออกของสินค้า ผู้คน การนิยามความหมายของอัตลักษณ์ การสร้างประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ชาติ เริ่มไม่สามารถผูกขาดอำนาจในการครอบงำ และนิยามความหมายเหล่านั้นแต่เพียงผู้เดียวได้อีกต่อไป อธิปไตยเหนือดินแดนกลายมาเป็นหลักการและความชอบธรรมสำคัญที่รัฐพยายามเหนียวรั้งยึดมั่นตรึงงออดเอาไว้อย่างแนบแน่น ในตลาดการแข่งขันระดับโลก รัฐจึงกลายเป็นเพียงผู้เล่นรายเดียวที่ต้องใช้ดินแดนเป็นพื้นฐานของอำนาจ ในขณะที่ผู้เล่นอื่น ๆ อาจใช้กลไกตลาด การโฆษณา การเคลื่อนย้ายทุน หรือการสร้างขบวนการทางสังคมบนพื้นฐาน

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

ของสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ความเป็นชาติพันธุ์ และการนับถือศาสนาเดียวกัน ฯลฯ เป็นพื้นฐานของอำนาจและการสร้างความจงรักภักดีข้ามดินแดนและพรมแดนของชาติ **จินตนาการของความเป็นชาติเริ่มมีลักษณะของการเลื่อนไหลข้ามพื้นที่ ถูกผลิตซ้ำและสร้างใหม่ในชุมชนข้ามถิ่นของผู้อพยพที่เชื่อมโยงอยู่ในชอกมุ่มต่างๆ ทั่วโลก และไม่จำเป็นต้องยึดโยงอยู่กับ “ดินแดน” ดังเช่นจินตนาการของรัฐ**

การกล่าวเช่นนี้อาจดูเหมือนจะขัดแย้งกับภาพปรากฏที่เราเห็นกันว่าเกิดขบวนการแบ่งแยกดินแดนและการเรียกร้องดินแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ดูเหมือนว่าจะเพิ่มมากขึ้น การแสวงหาและต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่ง แผ่นดินเกิด (homeland) ของชนกลุ่มต่างๆ เช่น กะเหรี่ยงและไทใหญ่ ในพม่า ชาวปาเลสไตน์ในตะวันออกกลางที่พยายามต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการจัดตั้งรัฐปาเลสไตน์ กบฏชาวเคิร์ดในอิรักและตุรกี และชาวซิกในอินเดีย ล้วนแล้วแต่ชี้ชวนให้เราเห็นว่า “ดินแดน” ยังคงมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อบรรดากลุ่มชนไร้รัฐหลากหลายกลุ่ม แต่หากเราพิจารณาดูให้ถ่องแท้แล้ว ในกรณีของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งแผ่นดินเกิดของกลุ่มชนดังกล่าวข้างต้น ดินแดนมิได้เป็นพลังขับเคลื่อนขบวนการต่อสู้ หากแต่การเรียกร้องดินแดนเป็น “ผลตอบสนอง” ต่อแรงกดดันจากอำนาจรัฐ ซึ่งสร้างคู่ตรงข้ามหรือขัดแย้งกับชนเหล่านั้นบนพื้นฐานของดินแดน

กรณีของ “คาลิสถาน” นับเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง (Appadurai 2003: 342-4) คาลิสถานเป็นชื่อเรียก “ชาติ” ในจินตนาการของชาวซิกหลากหลายกลุ่มในอินเดียและในชุมชนชาวซิกข้ามถิ่นตามชอกมุ่มต่างๆ ทั่วโลก ชาวซิกเหล่านี้สร้างจินตนาการชาติที่เป็นชุมชนของตนเองขึ้น และชุมชนในจินตนาการของชาวซิกแห่งนี้ ก็อยู่นอกเหนือการควบคุมเหนือดินแดนของอำนาจรัฐอินเดีย คาลิสถานมิได้เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมของชาวซิกที่ต้องการแบ่งแยกดินแดนจากอินเดีย ในทางตรงกันข้าม ชาวซิกจินตนาการคาลิสถานขึ้นเป็นวาทกรรมเชิงพื้นที่และเป็นปฏิบัติการเพื่อสร้าง “แผนที่หลังยุคชาติ” ที่ซึ่งความเป็นชาติพันธุ์และประชากรดำรงอยู่อย่างกระจัดกระจายไปทั่วโลก แผนที่ของความเป็นชาติแบบใหม่อย่างเช่นคาลิสถานนี้ จะซ้อนทับกับความเป็นชุมชนข้ามถิ่นซึ่งก้าวข้ามพรมแดน

ของรัฐธรรมนูญแบบเดิม

การก่อสร้างร่างตัวของแผนที่หลังยุคชาติแบบนี้ เกิดขึ้นในชุมชนข้ามถิ่น อีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชาวมุสลิม คริสต์ หรือฮินดู ไปจนถึงการสร้างชุมชนของ ชาวแอฟริกันในละตินอเมริกา ในหมู่เกาะแคริบเบียน และอังกฤษ ความเป็น “ชุมชน” เหล่านี้ มิได้วางอยู่บนพื้นฐานของ “ดินแดน” เช่นเดียวกับแผนที่ของชาติ ในทางตรงกันข้าม ความเป็นชุมชนข้ามถิ่นวางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างความรู้สึกเป็นพวกพ้อง เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนพลัดถิ่น ที่กระจัดกระจายอยู่ในเมืองต่างๆ ทั่วโลก ในบางกรณี ดังเช่นชุมชนข้ามถิ่นของชาวซิก ชาวเคิร์ด หรือชาวม้ง สำนึกของความเป็นพวกพ้องและความเป็นชุมชนถูกสร้างขึ้นเป็นองค์กรข้ามชาติที่มีรูปแบบแน่นอนชัดเจน คุณลักษณะที่น่ายกย่องที่สุดของจินตนาการชาติในแบบชุมชนข้ามถิ่นนี้ คือ ไม่มีความจำเป็นต้องมี “ดินแดน” หรือ พื้นที่ที่แน่นอนตายตัว เมืองหลวงของ “ชาติ” ในชุมชนข้ามถิ่นก่อรูปขึ้นอย่างหลากหลายในเมืองใหญ่ที่ซึ่งมีการรวมตัวกันของผู้อพยพพลัดถิ่น คนพลัดถิ่น และแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเลื่อนไหลไปมาอย่างต่อเนื่อง

แน่นอน จินตนาการชาติที่เชื่อมโยงผูกพันอยู่กับดินแดนยังคงมีพลังอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากมนุษย์เรายังยึดติดอยู่กับแนวคิดเดิมๆ ตามความเคยชิน อีกทั้งอำนาจรัฐก็ยังคงพยายามยื้อแย่งและโยนโยความชอบธรรมของตนติดกับดินแดนอย่างไม่ยอมลดละ ท่ามกลางวิกฤติของความสัมพันธ์ระหว่าง “รัฐ” กับ “ชาติ” ที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ ความพยายามที่จะยึดโยงรัฐชาติกับดินแดนและความเป็นหนึ่งเดียวของชาติพันธุ์เอาไว้ นำไปสู่การสร้างความคิดขัดแย้งทางเชื้อชาติ ปัญหาชนกลุ่มน้อย การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และการเบียดเบียน “คนอื่น” ที่กลายเป็นผู้อพยพและคนพลัดถิ่นที่หลังไหลเข้าไปในประเทศเพื่อนบ้าน ดังเช่น กรณีของกะเหรี่ยงและไทใหญ่ในประเทศไทย ไปจนกระทั่งถึงการเป็นคนพลัดถิ่นที่เดินทางไปตั้งรกรากอยู่ในสังคมอื่นๆ ดังเช่น ม้งในอเมริกา เป็นต้น การหลังไหลของคนพลัดถิ่น ผู้อพยพชนกลุ่มน้อย และแรงงาน ข้ามพรมแดนของชาติ ไปตั้งรกรากทำมาหากินและสร้างบ้านใหม่ในประเทศอื่นๆ ยังเป็นผลสืบเนื่องมาจากพลังผลักดันของทุนนิยมยุคหลังที่ทำให้การเลื่อนไหลของผู้คน แรงงาน และวัฒนธรรมข้าม-พรมแดนของ

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

รัฐชาติเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การรื้อถอนและเคลื่อนย้ายวัฒนธรรมของผู้ลี้ภัย คนพลัดถิ่น และแรงงาน ไปสร้างบ้านใหม่ในแดนอื่น ส่งผลให้แนวคิดเรื่องความ ผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ และแนวคิดเรื่องพลเมืองของรัฐชาติแบบเดิมเริ่มถูกรบกวนและท้าทาย

หากมองเพียงผิวเผินแล้ว เราอาจเข้าใจว่าปัญหาวิกฤติของรัฐชาติในปัจจุบัน เกิดจากการไหลล้นราวกับดอกเห็ดของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่เคยถูกกดทับ เอาไว้ในยุคสงครามเย็น และการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมในช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่สอง แต่หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว ปัญหาวิกฤติของรัฐชาติมิได้เกิดจากความ หลากหลายทางชาติพันธุ์ หากแต่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างการเคลื่อนไหวของ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ข้ามพรมแดนของรัฐชาติ กับ ความพยายามที่จะรักษาความ มั่นคงหรืออธิปไตยเหนือดินแดนแบบเดิมเอาไว้อย่างตายตัว ความหลากหลายทาง ชาติพันธุ์และการเคลื่อนไหวไปมาของอัตลักษณ์ กลายมาเป็นสิ่งที่ท้าทาย “ความเป็น หนึ่งเดียว” ของอัตลักษณ์ชาติ (national identity) ซึ่งเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ ชาตินิยมในการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่มาเป็นเวลาหลายทศวรรษ การเคลื่อนไหวไป มาของกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ยังทำให้เรามองเห็นช่องว่างระหว่าง อำนาจอรัฐในการตรวจสอบ ลาดตระเวน การกีดกันสิทธิ และการปกป้องอธิปไตย เหนือดินแดนกับการอ้างความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ

กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือ รัฐชาติที่เป็นอิสระ สมานฉันท์และเป็นหนึ่งเดียว ทางเชื้อชาติ เป็นมายาคติที่กำลังจะถูกผลักตกเวทีประวัติศาสตร์ไป การเคลื่อนไหว ไปมาของคนพลัดถิ่น ผู้อพยพ และแรงงานข้ามชาติ ทำให้เกิดชุมชนข้ามถิ่นขึ้น มากมายในทุกประเทศทั่วโลก เมืองใหญ่ ๆ กำลังแปรสภาพเป็นพื้นที่ชายแดน เป็นพหุสังคมที่ก่อรูปขึ้นจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ พรมแดนของรัฐชาติไม่อาจกักขังหรือกีดกันผู้คนได้ อีกต่อไป การมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายและซ้อนทับกัน การเกิดขึ้นของชุมชนข้ามถิ่น และการเขียนห่างออกจากกันระหว่าง “รัฐ” กับ “ชาติ” “ดินแดน” กับ “อำนาจอธิปไตย” ทำให้แนวคิดเรื่อง “พลเมือง” แบบเก่าที่ยึดโยงอยู่กับความเป็นชาติ (เช่น ความเป็นไทย) และดินแดนอย่างแน่นอนตายตัว กลายเป็นสิ่งล้าสมัยและสร้าง ปัญหาขัดแย้งมากกว่าความสมานฉันท์

พหุสังคม ชุมชนข้ามถิ่น และการเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติ

ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของประชากรใน “พหุสังคม” ทั่วโลกกำลังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบของกฎหมายและการตีความสถานะพลเมืองใหม่อย่างรวดเร็ว ดังเช่นในกรณีของ NRI ในอินเดีย เป็นต้น Rosaldo (1994: 57) เสนอว่า เราควรให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่อง “พลเมืองวัฒนธรรม” (cultural citizenship) ซึ่งโรซัลโด หมายถึง “สิทธิที่จะแตกต่างทั้งในด้านของเชื้อชาติ สีผิว หรือภาษา จากชนกลุ่มใหญ่ของสังคม” พลเมืองวัฒนธรรมจึงหมายถึง การเมืองเรื่องการให้สิทธิ (politics of inclusion) ที่เน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งครอบคลุมไปถึงสิทธิทางกฎหมาย เศรษฐกิจ การเมืองและการยอมรับศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ในบริบทของพหุสังคมและชุมชนข้ามถิ่นที่กำลังขยายตัวไปทั่วโลก การเมืองวัฒนธรรมจึงเป็นการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการดำรงอยู่อย่างเสมอภาคเท่าเทียมของชนกลุ่มน้อยที่จะเลือกใช้ชีวิต ภาษา และวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ของสังคม แนวคิดของโรซัลโด ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จาก โอวา ออง (Ong 1996) ว่าเป็นการมองพลเมืองวัฒนธรรมจากมุมมองของประชาชนแต่เพียงด้านเดียว ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไขว้เขวว่าพลเมืองวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนสามารถสร้างขึ้นได้โดยลำพัง และคนเหล่านี้ ซึ่งมักเป็นคนพลัดถิ่นหรือชนกลุ่มน้อย สามารถเล็ดลอดจากอำนาจในการนิยามความหมายหรือการตีความของรัฐได้ ในทางตรงกันข้าม อองเสนอว่า พลเมืองวัฒนธรรมน่าจะหมายถึงปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการเจรจาต่อรองและความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ พลเมืองวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเชิงสัมพันธ์ ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในการแย่งชิงอำนาจในการนิยามความหมายของ “พลเมือง” และสิทธิในระบอบประชาธิปไตย

แนวคิดใหม่ๆ ดังเช่นพลเมืองวัฒนธรรมแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการขยายตัวของพหุสังคมและชุมชนข้ามถิ่นในเมืองต่างๆ ทั่วโลก กำลังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบของกฎหมายและแนวคิดว่าด้วยสถานะพลเมืองอย่างรวดเร็ว และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเจรจาต่อรองที่เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เรามองเห็นสังคมหลายแห่งที่เริ่มเปิด

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย

กว้างรับเอาแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองเรื่องการให้สิทธิไปเป็นกรอบในการตีความสถานะ
พลเมืองแบบใหม่ ดังเช่น การนำเอาแนวคิดเรื่องพหุวัฒนธรรม (multiculturalism)
มาเป็นกรอบเชิงนโยบายในการกำหนดสถานะพลเมืองแบบใหม่ในประเทศแคนาดาและ
ออสเตรเลีย (Castles 2000: 145) ในขณะเดียวกัน เรายังพบเห็นสังคมอีกหลาย
แห่งที่พยายามยึดโยงอยู่กับอุดมการณ์ชาตินิยมและความเป็นหนึ่งเดียวแบบเก่า ๆ เอา
ไว้ ท่ามกลางพายุโลกาภิวัตน์ที่กำลังโหมกระหน่ำและทำลายสถานะอำนาจของ
รัฐชาติ ในฐานะเป็นหน่วยทางการเมืองที่เริ่มด้อยประสิทธิภาพลง การเกิดขึ้นของ
ชุมชนข้ามถิ่นและกลุ่มภูมิภาค ดังเช่นประชาคมยุโรป ทำให้เกิดอัตลักษณ์ทาง
ชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางการเมืองที่ซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม และทำให้เราจำเป็นต้อง
ต้องทบทวนความหมายของประชาธิปไตยแบบตัวแทนเก่า ๆ ที่เน้นการเลือกตั้งผู้แทน
เข้าไปทำงานในรัฐสภา

ปัญหาสำคัญของการเมืองวัฒนธรรมจึงอยู่ที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยจะสามารถ
สามารถปรับกรอบคิดและรูปแบบเพื่อให้เกิดการเจรจาต่อรองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
และรองรับการดำรงอยู่ร่วมกันของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม และ
อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างสันติได้หรือไม่ รัฐจะปรับตัวอย่างไร เมื่อสิทธิพลเมือง
ดินแดนไม่สามารถสร้างความชอบธรรมในการผูกขาดอำนาจของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว
ได้อีกต่อไป และวาทกรรมว่าด้วย “แผ่นดินเกิด” กำลังแผ่ซ่านออกไปในขบวนการ
ทางสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับข้ามชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติจะยัง
คงอยู่ยั่งยืนได้อย่างไร หากสถานะพลเมืองถูกยึดโยงอยู่ในกรอบของดินแดนที่
คับแคบในขณะที่ผู้คนต่างไม่ยอมถูกจัดวางและกักขัง หากแต่เลื่อนไหลไปมาข้าม
พรมแดนของรัฐชาติเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ดูเหมือนว่าสิทธิพลเมืองดินแดนและความ
เป็นหนึ่งเดียวของชาติ เป็นมายาคติที่กำลังจะกลายเป็นเพียงความทรงจำของคน
รุ่นต่อไป

ภาษาไทย

- เกษียร เตชะพีระ. 2537. แลลดลายมังกร กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- กฤตยา อาชวนิจกุลและพรสุข เกิดสว่าง. 2540. สถานะของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กฤษณา เจริญวงศ์. 2532. ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มลัวะกับเจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่ โครงการวิจัยศูนย์วิจัยและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยพายัพ.
- กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญจมา ศีลารักษ์ (บก.). 2542. ป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์:
จากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอนิ โอโตเขา กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
กองสงเคราะห์ชาวเขา. 2513. กะเหรี่ยง,อีเก้อ,มุเซอ ลีซอ เอกสารโรเนียว กรมประชา-
สงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย.
- กรมประชาสงเคราะห์. 2506. การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในประเทศไทย.
เอกสารโรเนียว.
- _____. 2509. รายงานการสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขา
ในภาคเหนือของประเทศไทย. กระทรวงมหาดไทย.
- กรมศิลปากร. 2504. ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ. พระนคร: ป.พิศนาคะการพิมพ์.
- กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา บรรณาธิการ. 2531. รอยร้าวในสังคมไทย?: บูรณาการ
กับปัญหาความมั่นคงของชาติ กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย.
- ขจิตภัย บุรุษพัฒน์. 2533. ชาวเขา กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. 2541. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง:
กรณีศึกษาหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ รายงานการวิจัย
สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คณะกรรมการปราบปรามยาเสพติดให้โทษ. 2510. การสำรวจความต้องการทาง
เศรษฐกิจและสังคมของประชากรชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย.
- คณะสำรวจสหประชาชาติ. 2511. รายงานการสำรวจความต้องการทางเศรษฐกิจ
และสังคมในอาณาบริเวณที่ปลูกฝิ่นในประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์
สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

อำนาจ พันธุ์ และอัครลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย

- เงาศิลป์ คงแก้ว (บก.). 2537. ชีวิตบนเส้นด้ายของ 13 คนเผ่าไทย สมัชชาองค์กร
เครือข่ายชนเผ่า 13 ชนเผ่า.
- จันทบูรณ์ สุทธิ. 2524. ไร่เลื่อนลอยชาวเขา เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขา.
—————. 2526. บทบาทของผีในสังคมชาวเขา. ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา
ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มค. - มิย.
—————. 2538. การศึกษาเรื่องชาวเขาในภาคเหนือในหนังสือ 30 ปี สถาบัน
วิจัยชาวเขา จัดพิมพ์ที่ระลึกในวาระครบรอบ 30 ปี สถาบันวิจัยชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์.
- . 2539. (1) การเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผาบนพื้นที่สูง: วิทยาการ
พื้นบ้าน เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา.
—————. 2539. (2) คนเมือง: บางมุมมองทางวัฒนธรรม. เชียงใหม่: สถาบัน
วิจัยชาวเขา.
- จันทบูรณ์ สุทธิ, สมเกียรติ จำลอง และทวิช จตุรพรฤกษ์. 2539. วิถีเข้า สถาบัน
วิจัยชาวเขา กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- จิรพร ศรีวิฒนานุกุลกิจ. 2544. การท่องเที่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จุฬามาศ สนุกนีกและพิเชฐ อนุกุล. 2529. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒน-
ธรรมไทลื้อ ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่.
- เจษฎา โชติกิจภิวาทย. 2542. การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการ
ไร่มุมนเวียนของชาวปกากะญอในเชียงใหม่ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ขันธ์ วงษ์วิภาค. 2530. ชาวบ้าน: คนหนุ่มมากและคนกลุ่มน้อยในเมืองเก่า กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร.
- ขยันต์ วรรณภูติและขยันต์ ผลโภค. 2530. ปัญหาและผลกระทบของอุตสาหกรรม
ท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ สัมมนาวิชาการ 25 - 26 เมษายน มหา-
วิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชลธิรา สัตยวัฒนา. 2530. ลัวะเมืองเก่า กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ชูพนิจ เกษมณี. 2539. ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ชาวกะเหรี่ยง:

บทวิเคราะห์เบื้องต้น สถาบันวิจัยชาวเขา กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม.

ชูศักดิ์ วิทยาภัก. 2541. "สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ" วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 (1): 2 - 25.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2538. การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย รายงานการวิจัย กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ. 2544. โครงการ "รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาวง" รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม เชียงใหม่.

ไชยา อุษณะภัก. 2537. การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน: การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขาในภาคเหนือของประเทศไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ณริสสร อธิทิป. 2543. ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทลื้อ ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ ปีพ.ศ.2460 - 2540 ศึกษาผ่านลักษณะและเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้นำที่เป็นทางการ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เดชา ตั้งสีฟ้า. 2547. "มองผ่านดวงตาของกะเหรี่ยง "คนอื่น" สุวีริยาเพื่อการศึกษาผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นในพื้นที่ระหว่างไทย-พม่า" ใน โลกาภิวัตน์กับอำนาจรัฐไทย วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2546 - มีนาคม 2547).

ทวิช จตุรพฤษ. 2541. เสียงจากคนชายขอบ: ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทวิช จตุรพฤษ, สมเกียรติ จำลอง และทรงวิทย์ เขื่อมสกุล. 2540. จากยอดดอยสู่สลัม: การปรับตัวของชาวเขาในเมืองเชียงใหม่ สถาบันวิจัยชาวเขา กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.

ธงชัย สาระกุล. 2538. ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพตนเองชุมชนชาวเขา: เผ่า 6

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในสังคมไทย

รายงานการวิจัย นครสวรรค์: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุข
มูลฐานภาคเหนือ.

ปือพอ. 2541. ชีวิตข้าบปากะญอ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2499. 30 ชาติในเชียงราย พระนคร: ป.พิศนาคะการพิมพ์.

ประยง ลิมตระกูลและคณะ. 2536. ความเชื่อแผนโบราณและพฤติกรรมการเยียวยา
รักษาแบบพื้นบ้านของชาวบ้านห้วยสะแพท อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ คณะ
พยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเสริฐ ชัยพิกุลสิต. 2529. ข้อห้ามข้อนิยมชาวเขาเผ่าลีซอ: สถาบันวิจัยชาวเขา
—————. 2542. สิบสองชนเผ่าในประเทศไทย: วัฒนธรรมประเพณีที่
เป็นเอกลักษณ์ เชียงใหม่: มูลนิธิวัดศรีโสดา.

ประเสริฐ ตระการศุภกร. 2540. การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่
หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการ-
ศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปิติธรรม จิตมิตร. 2537. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานบนที่สูงกับการแก้ไข
ปัญหา ความมั่นคงของชาติเกี่ยวกับชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด กทม.-
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539. ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง: กรณีชุมชน
กะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โลกตุลยภาพ.
—————. 2541. “วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา” วารสารสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 (1): 92 - 135.

ประชัน รักพงษ์และคณะ. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์. การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัด
ลำปาง โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดลำปาง.

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. 2541. สถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศ-
ไทย: รายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พิศวาท สุนทรพันธุ์, ปฐมภรณ์ นุชปอ้อรัง. 2541. ปัญหาการประกอบอาชีพของ
ชาวเขาและชนกลุ่มน้อย รายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. 2541. การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย รายงานวิจัย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- พวงทิพย์ เกียรติสทกุล. 2543. บทบาทของชาวจีนและชาวตะวันตกต่อกิจการเมืองแร่ดีบุกของมณฑลภูเก็ต วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรชัย ปรีชาปัญญา. 2544. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: เกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ สถาบันวิจัยลุ่มน้ำดอยเชียงดาว.
- ไพฑูริย์ พรหมวิจิตร. 2541. เสียงเพรียกจากชาติพันธุ์ ศูนย์ชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เผชัญ จินสิทธิ์. 2527. อนุสรณ์ไทลื้อ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แดนไทย.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. 2529. วิวัฒนาการของทุนจีนในนครศรีธรรมราช ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 4 กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- มะลิ ลีวนานนท์ชัย และกาญจนา ตั้งชลทิพย์. 2534. ระบบความคิดความเชื่อและพฤติกรรมการรักษาโรคกระดูกหักด้วยระบบการแพทย์แผนโบราณ มหาวิทยาลัยมหิดล: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- ยศ สันตสมบัติ. 2534. หลักร้าง: ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิถีสรรพ์.
- , 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยัง มีอดแดง. 2520. ประวัติม้ง (แม้ว) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไเอเดียนสตรี.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐและคณะ. 2537. ศักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการดูแลสุขภาพสุขภาพ: กรณีศึกษาการรักษากระดูกหักของหมอมือเมืองและการดูแลครรภ์ของชาวอาข่า จังหวัดเชียงราย สถาบันราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย.
- รัตนพร เศรษฐกุล. 2537. การคงอยู่และการปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท: กรณีศึกษาหมู่บ้านยอง ตำบลบวักค่าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- , 2538. ชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัย

อำนาจ พันที และอดลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

พายัพ, เชียงใหม่.

- รัตนภาพร เศรษฐกุล, ชุติพร วิมุกตานนท์ และราญ ฤนาท. 2527. การสำรวจทาง
ชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง จ.เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ.
รุจยา อากาศ. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์. ไทลื้อ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
เรณู วิชาศิลป์ และนงนุช จันทราภัย. 2541. "สังคมและวัฒนธรรมไทบ้านใหม่หมอก-
จ๋าม" ใน ฉลาดชาย รมิตานนท์ วิระดา สมสวัสดิ์ และเรณู วิชาศิลป์
(บก.) ไท ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ลักขณา ดาวรัตนหงษ์. 2539. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล.
ลิขิต อีระเวดิน. 2521. ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา.
วันชัย พุกกะศรี และมณี พยอมยงค์. 2528. ชาวเขาในดินแดนล้านนา กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ.
วิทยาลัยครูเชียงใหม่. 2531. รายงานสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ลัวะในล้านนา วันที่
7 - 8 มีนาคม คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครู
เชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา.
-----, 2534. โลกทัศน์ชาวล้านนา บทความการประชุมสัมมนาทาง
วิชาการลานาคติศึกษา สหวิทยาลัยล้านนา, วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. 2536. คนยongบ้านเหล่าคู่: ประวัติ ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ
และเอกลักษณ์ สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ศรีนทิพย์ หมั่นทรัพย์. 2543. กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนบทบาท
หญิงชายในชุมชนปกากะญอ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการ
พัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ศรีเลา เกษพรหม. 2541. ลัวะเยี้ยไร่ ไทใส่นา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
ศุภิมา นฤมล วงศ์สุภาพ. 2544. สาวโยตระกูล "งานทวิ" แลวิถีและพลังมังกรใต้
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา. 2535. การจัดการทรัพยากร

- บนที่สูงโดยภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น รายงานการสัมมนา 1 - 2 พฤษภาคม 2535 ณ ห้องเชียงรุ่ง โรงแรมเวียงอินทร์ อ.เมือง จ.เชียงราย.
- ศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขา, 2539. คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวเขาในประเทศไทย ศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขา กรมอนามัย.
- ศูนย์วิจัยชาวเขา, 2539. ข้อนิยมและข้อห้ามของชาวเขาเผ่าแม้ว ศูนย์วิจัยชาวเขา, เชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยชาวเขา, 2514. ปกิณกะชาวเขา เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- สนิท วงศ์ประเสริฐ, 2522. สังคม-เศรษฐกิจ การเกษตรของชาวเขาเผ่ามูเซอตำ รายงานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ศูนย์วิจัยชาวเขา.
- สมเจตน์ วิมลเกษม, 2535. "ไทลื้อเมืองน่าน" เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ เรื่อง "มรดกสิ่งทอไทลื้อ" ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน.
- สมใจ แซ่ใจ และวีระพงศ์ มีสถาน, 2539. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมบัติ บุญคำเอียง, 2540. ปัญหาการนิยามความหมายของป่าและการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่: กรณีศึกษาชาวลาหู่, วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์, 2541. ถิ่นที่อยู่คนไทในจังหวัดเชียงใหม่, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____ , 2542. ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท รายงานวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สรินยา กิจประยูร, 2541. การรับคริสต์ศาสนากับการปรับตัวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนชาวอาข่าในอำเภอแม่สรวย จ.เชียงราย ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรีย์ บุญญานุกพงศ์, 2539. ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิทย์ นามแสง, 2536. ผลกระทบและปัญหาที่เกิดจากทัวร์ป่ากับบริบทและเงื่อนไข

อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์
การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย

ทางสังคมเฉพาะกรณี เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน: รายงานการวิจัย
เครือข่ายงานการจัดการทรัพยากรภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหา-
วิทยาลัยเชียงใหม่.

เสถียร ฉันทะ. 2542. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ
พืชสมุนไพร: กรณีศึกษาวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จ. เชียงราย ศิลปศาสตรมหา-
บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไสว เชื้อสะอาด. 2538. ไทลื้อ-ลานนาถึงสิบสองปันนา. สำนักงานศึกษาธิการ อำเภอ
เชียงคำ จังหวัดพะเยา.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. 2543. "อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด"
เอกสารทางวิชาการโครงการสังเคราะห์ความคิดรวมยอดทางทฤษฎี
สังคมวิทยา กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อรัญ สุวรรณบุบผา. 2521. ผลกระทบของโครงการพัฒนาที่สูงต่อการเปลี่ยนแปลง
ด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของชาวไทยภูเขาในภาคเหนือของ
ประเทศไทย กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2529. ไทลื้อ: เชียงคำ ชมรมล้านนาคดี, วิทยาลัยครูเชียง-
ใหม่และสหวิทยาลัยล้านนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2538. สถานภาพการวิจัยพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม
ไทใหญ่/ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อุไรวรรณ แสงศร. 2539. บ้านอีโก้: ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวบ้าน สถาบันวิจัย
ชาวเขา เชียงใหม่.

----- . 2542. ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการรักษาความเจ็บป่วยของชาว
อีโก้: รายงานวิจัย สถาบันวิจัยชาวเขา บริเวณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.